

KÖYHYYSKULTTUURIA HYVINVOINTIVALTIOSSA?

Tutkimus toimeentulotukiasiakkaista ruokajonossa

Lotta Lintunen

509390

Pro Gradu- tutkielma

Turun yliopisto

Sosiaalitieteiden laitos

Sosiaalipolitiikka

7.9.2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä

TURUN YLIOPISTO

Sosiaalitieteiden laitos/ yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

LOTTA LINTUNEN: Köyhyyskulttuuria hyvinvointivaltiossa? Tutkimus toimeentulotukiasiakkaista ruokajonossa

Pro Gradu-tutkielma, 28 s., 6 liites.

Sosiaalipolitiikka

Elokuu 2018

TIIVISTELMÄ

Tämä tutkimus kuvaa köyhyyskulttuuria ja sen piirteitä, sekä niiden ilmenemistä suomalaisten toimeentulotukiasiakkaiden keskuudessa objektiivisesti. Tutkimus perustuu vuonna 2014 Turun toimeentulotukiasiakkailta haastatteluin kerättyyn määrälliseen aineistoon, joka mahdollistaa toimeentulotukiasiakkaiden tarkastelun empiirisesti poikkeikkaushetkellä.

Suomessa perusturvan ja toimeentulotuen taso on riittämätön ja toimeentulotukiasiakkuutta pidetään yhtenä köyhyden mittarina. Tutkituista toimeentulotukiasiakkaista hieman yli puolet on joskus turvautunut ruoka-apuun, jota kansainvälisesti pidetään osana matalan sosiaaliturvan maiden köyhäinhuoltoa. Rikkaammissa länsimaissa ruokaavusta on kuitenkin tullut ilmenemismuoto hyvinvointivaltiolliselle köyhyydelle ja huono-osaisuudelle.

Suomi on Pohjoismaista ainoa, joka on ollut mukana EU:n ruokapankki-ohjelmassa ja ruokaavusta leipäjonoineen on tullut huono-osaisimpien suomalaisten arkipäivää. Ruoka-apu ei sovi pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideologiaan. Ruokajonon merkitys sosiaalisena tapahtumana ja yhteisen elämäntavan jakaminen tietystä historiallisesta kontekstista indikoivat köyhyyskulttuuria.

Köyhyyskulttuuri (Lewis 1961) on elämäntapa, joka syntyy selviytymiskeinona köyhyydessä elämiseen. Sen piirteitä ovat köyhyyden pysyvyys, lähipiirin ja asuinalueen muodostuminen muista köyhistä, köyhyyden ja muiden ongelmien ylisukupolvisuus (lapsuuskokemukset), negatiiviset köyhyyskokemukset, toimeentulon vaikeus, työtilanne ja jatkuva avuntarve. Kyse on siis elämäntavan ilmentymisessä ja siinä, miten köyhimmän väestönoosan toiminta, arvot, uskomukset ja asenteet eroavat muun väestön elämäntavasta.

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että Suomessa ainakin keskisuurissa kaupungeissa toimeentulotukiasiakkaiden keskuudessa on löydettävissä köyhyyskulttuuriin viittaavia piirteitä. Köyhyys ei johdu ensisijaisesti köyhien laiskuudesta ja saamattomuudesta, vaan erinäiset epäonniset sattumat ja yhteiskunnalliset järjestelmät ajavat ihmisiä köyhyyteen, josta ulospääsy on hankalaa rakenteellisten tekijöiden takia. Pitkittyessään toimeentulovaikkeudet johtavat yhä moniulotteisempiin, kasautuneisiin ongelmiin, heikentävät luottamusta instituutioihin ja kasvattavat riskiä siirtyä köyhyyskulttuurin piiriin.

Ratkaisuna viimesijaisen turvan tasoa tulisi korottaa ja näin helpottaa köyhyydestä ulospääsyä, ettei köyhimmästä yhteiskuntamme osasta muodostu uutta köyhyyskulttuurin piirissä elävää alaluokkaa, joka lopulta hyväksyy tilanteensa eikä enää aktiivisesti pyri pois köyhyydestä.

Asiasanat: köyhyyskulttuuri, toimeentulotuki, ruoka-apu, ruokajono, leipäjono, köyhyys ja huono-osaisuus

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	RUOKA-APU, MUUTTUVA KÖYHYYS JA VIIMESIJAINEN TOIMEENTULO	3
2.1	EU JA RUOKA-APU SUOMESSA	3
2.2	POHJOISMAINEN HYVINVOINTIVALTIO, KÖYHYYS JA PERUSTURVA	5
2.3	TOIMEENTULOTUKI	5
3	KÖYHYYSKULTTUURI	8
3.1	KÖYHYYSKULTTUURIN INDIKAATTORIT	8
3.2	KÖYHYYSKULTTUURIN TUTKIMINEN	3
3.3	KÖYHYYSKULTTUURI SELVIITYSMISKEINONA VAI RIIPPUVUUSKULTTUURIN ILMAISIJANA?	4
3.4	KULTTUURINEN PÄÄOMA OSANA KÖYHYYSKULTTUURIA	5
3.5	AIEMPAA TUTKIMUSTA AIHEESTA	6
4	TUTKIMUSTYYPPI, TUTKIMUSKYSYMYS JA -ASETELMA	7
4.1	AINEISTO JA TUTKIMUSASETELMA	7
4.2	MUUTTUJAT	9
4.3	MENETELMÄT	10
5	MISSÄ MÄÄRIN SUOMALAISTEN TOIMEENTULOTUKIASIAKKAIDEN JOUKOSSA ON HAVAITTAVISSA KÖYHYYSKULTTUURISIA PIIRTEITÄ?	12
5.1	RUOKA-APUUN TURVAUTUMISEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT	12
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	22
	LÄHTEET	25
	LIITTEET	29

1 JOHDANTO

Suomi on Pohjoismaista ainoa, joka on ollut mukana EU:n ruokapankki-ohjelmassa ja ruoka-avusta leipäjonoineen on tullut huono-osaisimpien suomalaisten arkipäivää. Perinteisesti ruoka-apua on usein pidetty osana matalan sosiaaliturvan maiden köyhäinhuoltoa, eikä se sovi pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideologiaan. Ruoka-apu on Suomessa kuitenkin vakiintunut osaksi epävirallista sosiaalipoliittista järjestelmää 1990-luvun laman jäljiltä ja toimii monen perusturvan, erityisesti toimeentulotuen varassa elävän viikoittaisena toimeentulon täydentäjänä. Ruokajonot palvelevat myös sosiaalisessa mielessä, sen lisäksi että asiakkaat ovat hakeutuneet avun piiriin taloudellisen ahdingon pakottamana, on tapahtumasta tullut myös mahdollisuus ystäväyryyksiä ja luoda siteitä muiden samassa tilanteessa olevien kanssa. Ruokajonon merkitys nimenomaan sosiaalisena tapahtumana ja yhteisen elämäntavan jakaminen tietyssä historiallisessa kontekstissa indikoivat köyhyyskulttuuria (Hänninen 2008).

Tämä tutkimus keskittyy kuvaamaan köyhyyskulttuuria ja sen piirteitä, sekä niiden ilmenemistä suomalaisten toimeentulotukiasiakkaiden keskuudessa ruokajonoasiakkaiden avulla. Köyhyyskulttuuri, tai köyhyyden alakulttuuri, ei sovi ajatukseen pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta ja sen kattavasta suojaverkosta, sekä tukijärjestelmästä. Hyvinvointivaltion tuki- ja palvelujärjestelmän tehtävä on auttaa takaisin jaloilleen niitä, jotka ovat ajautuneet vaikeaan tilanteeseen eivätkä kykene huolehtimaan toimeentulostaan. Siksi voidaankin sanoa, että ruokajonojen vakiintuminen osaksi suomalaista katukuvaa kielii hyvinvointivaltion pohjan pettämisestä tai vuotamisesta (Ohisalo 2017).

Köyhyyskulttuurin terminä on esitelty ensimmäisen kerran amerikkalainen Oscar Lewis vuonna 1958. Köyhyyskulttuuria luonnehtii erityisesti köyhyyden pysyvyys ja selviytymiskeinojen muokkautuminen omaksi alakulttuuriksi, ylisukupolvisuus sekä tilanteen hyväksyminen. Vaikka Lewis itse tutkikin köyhyyskulttuuria slummeissa, ovat hänen esittämänsä köyhyyskulttuurin piirteet siirrettävissä myös pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon ja Lewis (1966) korostaakin, että köyhyyskulttuurin piirteet muokkautuvat erilaisiksi eri konteksteissa. Kyse on siis elämäntavan ilmentymisessä ja siinä, miten köyhimmän väestöosan toiminta, arvot, uskomukset ja asenteet eroavat muun väestön elämäntavasta. Teoreettisesti köyhyys, hyvinvointivaltio ja sen toiminta ja instituutiot,

viimesijainen toimeentulo sekä ruoka-apu sitoutuvat Suomen kontekstissa niin Euroopan Unionin politiikkaan, pohjoismaisen hyvinvointivaltion teoriaan kuin perusturvan ja toimeentulotuen tasoon.

Aiempi kotimainen tutkimus aiheesta keskittyy köyhyiden kokemuksiin ja ruoka-avun asiakkuuden ulkoisten syiden selvittelyyn (mm. Laihiala 2018; Ohisalo 2017; Hänninen 2008) pääosin laadullisten aineistojen pohjalta. Kansainvälisesti köyhyyskulttuuria on tutkittu paljonkin, mutta kontekstina on ollut lähes aina etniset vähemmistöt ja heidän asuttamansa slummialueet ja tutkimus on poliittisesti hyvin latautunutta. Köyhyyskulttuuria ei ole tutkittu aiemmin empiirisesti hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa ja tämä tutkimus pyrkii paikkaamaan tuota aukkoa. Tutkin köyhyyskulttuuria objektiivisesti suurehkon määrällisen empiirisen aineiston perusteella, mikä erityisesti erottaa tämän tutkimuksen aiemmin tehdystä. Tutkimuksen aineistona on vuonna 2014 Turun toimeentulotukiasiakkailta haastatteluin kerätty ainutlaatuinen aineisto, joka mahdollistaa toimeentulotukiasiakkaiden tarkastelun poikkileikkaushetkellä. Tutkimuksen aineisto ja konteksti sijoittuvat ajallisesti ennen 2017 toimeentulotuen siirtoa kunnalliselta sosiaalitoimelta Kelalle. Kela-siirron myötä niin toimeentulotuki, sen maksuun liittyvät kysymykset kuin toimeentulotukiasiakkaiden muut sosiaalityön tarpeetkin ovat nousseet julkiseen keskusteluun, joten aihe on erittäin ajankohtainen ja sosiaalipoliittisesti merkittävä näin supistamisen politiikan aikana.

Aluksi tarkastelen ruoka-avun syntyä ja kehitystä Suomessa, sekä EU-politiikan ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion roolia niin hyvinvoinnin edistämisen kuin sosiaalipolitiikan näkökulmista. Seuraavaksi esittelen perusturvan ja toimeentulotuen asemaa viimesijaisen elannon takaajana, sekä luon katsauksen tukien tasoon. Luku kolme esittelee köyhyyskäsityksiä ja köyhyyskulttuuria. Köyhyyskulttuuri on tiettyyn sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiin sijoittuva elämäntapa, johon kuuluu taloudellisia, sosiaalisia ja psykologisia piirteitä, sekä ”laumaelämistä”, jolloin ystävyysuhteet luodaan muiden köyhien kanssa. Jatkuva taloudellinen kamppailu, epäluuloisuus virastoja ja instituutioita kohtaan sekä murentunut usko köyhyydestä ulospääsyyn indikoivat kaikki köyhyyskulttuuria. Luvuissa neljä ja viisi esittelen tutkimuksen asetelmaa ja lähtökohtia, sekä vastaan tutkimuskysymykseen *missä määrin suomalaisten toimeentulotukiasiakkaiden joukossa on havaittavissa köyhyyskulttuuria*. Johtopäätöksissä tiivistän tekemiäni löydöksiä ja pohdin niin syitä kuin jatkotoimenpiteitä tutkimuksen tuloksille.

2 RUOKA-APU, MUUTTUVA KÖYHYYS JA VIIMESIJAINEN TOIMEENTULO

Niin Pohjoismaat kuin Euroopan Unionikin pyrkivät köyhyys poistamiseen ja ihmisarvoisen elämän tarjoamiseen myös niille, jotka ovat joutuneet turvautumaan viimesijaiseen toimeentulotukeen. Toimeentulotukiasiakkuutta pidetään yhtenä köyhyysmittarina etenkin Pohjoismaissa (Kangas & Ritakallio 1996). Pitkäaikainen työttömyys, turvautuminen viimesijaisiin tukimuotoihin ja ruoka-apuun, sekä jatkuva taloudellisessa köyhyydessä eläminen ovat myös selkeitä köyhyysmerkkejä (Saari 2017, 201).

Suomea on kritisoitu siitä, että viimesijainen tuki ei riitä elämiseen (Sironen & Järvinen 2017) ja köyhyys ja huono-osaisuuden ongelmat tulisi ratkaista julkisella yhteiskunta- ja hyvinvointipolitiikalla, eikä jättää vain tarveharkinnan varaan (Hänninen ym. 2008, 211). Tätä aukkoa korvaamaan on syntynyt erilaista vapaaehtoistyötä, joista tämän tutkimuksen kannalta merkittävimpänä on ruoka-apu. Ruoka-avusta on tullut sosiaalisen luonteensa myötä köyhyyskulttuuria indikoiva tekijä ja ruoka-apuun turvautuvia voidaankin pitää yhteiskuntamme köyhimpänä osana. Kansainvälisesti katsottuna ruoka-apua on usein pidetty osana matalan sosiaaliturvan maiden köyhäinhuoltoa, mutta myös rikkaammassa länsimaissa ruoka-avusta on tullut ilmenemismuoto hyvinvointivaltiolle köyhyydelle ja huono-osaisuudelle (Ohisalo & Saari 2014).

2.1 EU JA RUOKA-APU SUOMESSA

EU-politiikalla on ollut suuri rooli vapaaehtoistoimijoiden tukemisessa ruoka-avun järjestämiseksi. Ruoka-apu omaa Suomessa jo pidemmänkin historian, mutta 1990-luvun laman myötä se rantautui Suomeen laajemmin (mm. Ohisalo & Saari 2014). Ruoka-pankit toimivat usein seurakuntien diakoniatyön yhteydessä, jolloin asiakkaita pyritään kohtaamaan kokonaisvaltaisesti, kun taas leipäjonot tai ruokajonot ovat usein yleishyödyllisten järjestöjen ruoanjakelupisteitä, joissa ruokakasseja jaetaan anonymisti.

Ruoka-avun oli tarkoitus toimia väliaikaisena äkillisen taloudellisen taantuman helpottajana, kunnes talous palaa ennalleen ja sosiaaliturvajärjestelmä saadaan muokattua vastaamaan muuttuneen yhteiskunnan tarpeita. Suomen liittyminen Euroopan Unioniin 1995 muokkasi osaltaan ruoka-apuun liittyvää vapaaehtoistoimintaa. 90-luvun taloudellinen taantuma kuitenkin laittoi käyntiin hyvinvointivaltiota muokkaavan koneiston, ja vaikka talous kääntyi nousuun 90-luvun loppupuolella, ei hyvinvointivaltio ja sen

palvelut enää olleet ennallaan. Elettiin supistamisen aikaa ja ruoka-apu leipäjonoineen tuli jäädäkseen (Sironen & Järvinen 2017; Ohisalo 2013). Vuonna 2008 maailmantalous notkahti uudelleen, mikä johti Suomessa jälleen työttömien määrän kasvuun (Tilastokeskus 2018). Pitkäaikaistyöttömyys kasvoi ja yhä useampi tippui ansiosidonnaiselta päivärahalta perusturvan varaan, kasautuneet hyvinvoinnin puutteet seurasivat perässä ja toimeentulotuesta tuli yhä useamman suomalaisen arkipäivää. Työttömyyden muoto on siis muuttunut kohti rakenteellista ja pitkäaikaista työttömyyttä (Niemelä & Saari 2013).

Suomi on Pohjoismaista ainoa, joka on ollut mukana EU:n ruokapankki-ohjelmassa sen lopettamiseen vuonna 2014 asti, ja useissa kirkon ruoka-pankeissa jaettiin EU-ruokakasseja. EU:n hyvinvointipolitiikka tuli suomalaisen hyvinvoinnin edistämisen agendalle useiden tapahtumien seurauksena. Eniten siihen kuitenkin vaikutti 1990-luvun laman myötä tehdyt säästötoimet ja perusturvan karsiminen. Tätä seurasi vuonna 1994 Suomessa aloittanut EAPN-Fin -verkosto osana *European Anti-Poverty* -verkostoa ja Suomen liittyminen Euroopan unioniin 1995, jolloin tehtiin myös päätös siitä, että Suomi osallistuu EU:n ruoka-apuohjelmaan (Ohisalo 2013, 156).

Ruoka-avussa Suomessa asioivat pääsääntöisesti perusturvan varassa elävät, huonossa työmarkkina-asemassa olevat ja ikääntyneet, eli yhteiskuntamme vähävaraisimmat ja heikoimmassa asemassa olevat. Perusturvan taso on laskenut vuodesta 1990 alkaen samalla, kun suhteellinen köyhyysriski on kasvanut (THL 2015b). Toimeentulotukea saavien määrä kasvoi vuodesta 2006 vuoteen 2013 kahdeksan prosenttia samalla kun kustannukset kasvoivat 41 prosenttia johtuen asiakkuuksien pidentymisestä ja asuinkustannusten kasvusta (Kauppinen ym. 2013). Pitkäaikaisasiakkaiden kasvava määrä indikoi sitä, että toimeentulotuen varassa elävien on yhä vaikeampi päästä pois köyhyydestä ja siitä on tulossa heille uusi normaali.

Alun perin väliaikaiseksi tarkoitettu ja 2014 päättynyt EU:n ruoka-apuohjelma kasvoi Suomessa vakiintuneeksi osaksi epävirallista sosiaalipolitiikkaa (Ohisalo 2013, 146-147). Se on myös asettanut suunnan niin epäviralliselle kuin virallisellekin suomalaiselle köyhyys- ja syrjäytymispolitiikalle.

2.2 POHJOISMAINEN HYVINVOINTIVALTIO, KÖYHYYS JA PERUSTURVA

Pohjoismainen hyvinvointivaltio edustaa perinteisesti universaalien ja kattavan sosiaalipolitiikan ja julkisen suojaverkoston mallia, jossa kaikille taataan perustoimeentulo riippumatta elämäntilanteesta. Absoluuttista köyhyyttä ei tämän eetoksen mukaan pitäisi olla, sillä hyvinvointivaltion tehtävänä on poistaa se. Köyhyydestä on kuitenkin Suomessa tullut pitkäaikaisempaa työttömyyden rakenteellisen muutoksen myötä, viimesijaisesta tuesta taas jatkuva ja vakiintunut toimeentulon muoto yhä useammalle suomalaiselle (Kuivalainen 2013, 18).

Perusturvan tason riittämättömyydestä on käyty paljon julkista keskustelua. Työttömyyden ja köyhyyden pitkittyminen ja sosiaalisten riskien kasaantuminen, sekä osaltaan koventuneet asenteet ja ennen kaikkea leikkauspolitiikka ovat viime vuosina värittäneet niin sanomalehtiä, ajankohtaisohjelmia ja keskustelupalstoja, kuin tutkimustakin. Perusturvan tulee taata kaikille vähintään kohtuulliseksi katsottu elintaso ja toimeentulo ilman tarveharkintaa jo perustuslainkin mukaan. Perusturvaa täydentää toimeentulotuki, joka on tarkoitettu lyhytaikaisesti paikkaamaan niitä kohtia, joihin muu perusturva ei riitä. Yhä suurempi osa toimeentulotuen tarpeesta johtuu ensisijaisten tukien riittämättömyydestä (tulonsiirtoköyhyys) ja viivästymisestä (kitkaluontoinen köyhyys), jolloin puhutaan sekundaarisesta köyhyydestä. (Kuivalainen 2013, 17-18; THL 2015a.)

Perusturvan varassa elävien sekä pienituloisten kotitalouksien käytettävissä olevat tulot ovat suhteessa kasvaneet vuodesta 1990 lähtien, mutta eivät riitä kattamaan viitebudjetin mukaista minimikulutusta. Kansainvälisesti vertaillaessa suomalaisen perusturvan taso on ollut keskimääräisen länsieurooppalaisen turvan tasoa jo jonkin aikaa. (THL 2015b: THL 2011.) Useissa vertailuissa Pohjoismaista Suomen sosiaaliturvajärjestelmää pidetään hyvänä ja kattavana, mutta supistamisen politiikka näkyy selvästi myös perusturvan perässä laahaavana tasona. Etenkin niiden kohdalla, jotka kamppailevat työmarkkinoihin, hyvinvointivaltioon ja useamman henkilön kotitalouksiin kiinnittymisessä, sosiaaliturvan pohja vuotaa (Saari 2015, 251).

2.3 TOIMEENTULOTUKI

Toimeentulotuki on sosiaalihuollon viimesijainen, henkilön ja perheen ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämättömän turvan antava taloudellinen tuki. (Laki toi-

meentulotuesta 1§; Tuori 2004). Toimeentulotuki siirtyi Kansaneläkelaitokselle kuntien sosiaalitoimistoilta vuonna 2017 palvelujärjestelmän yhtenäistämiseksi ja saumattoman yhteistyön parantamiseksi. Huomionarvoista on, että toimeentulotuki on kotitalouskohtaista (THL 2015a), eli samassa kotitaloudessa asuvien oletetaan olevan elatusvelvollisia keskenään. Toimeentulotuki on lyhytaikaiseksi tarkoitettu tulonsiirto silloin, kun tulot ja muut perusturvan etuudet eivät riitä välttämättömään toimeentuloon. Tukea voidaan myös myöntää tietyin edellytyksin syrjäytymisen ehkäisemiseksi tai omatoimisen suoriutumisen tukemiseksi. THL 2015a, 27.)

Toimeentulotuen asema muuttui 1990-luvun laman myötä, aiemmin marginaalinen ja lyhytaikainen tuki muuttui laajan kansanosan pidempiaikaiseksi turvaksi. 90-luvun lopulta aina vuoden 2008 laman alkuun toimeentulotukiasiakkaiden määrä väheni, muttei enää palannut 90-luvun lamaa edeltävälle tasolle ja toimeentuloturvan asiakasluvut heijastuvatkin suurelta osin työttömien määrästä.

Vuonna 2014 toimeentulotukea koko maassa sai keskimäärin 7,2% väestöstä. Tilanne verrattuna kymmenen vuoden takaiseen oli sama, mutta kaupunkimaisissa kunnissa tukea saaneiden osuus oli suurempi kuin maaseutumaisissa ja taajaan asutuissa kunnissa. Tuen kesto oli keskimäärin 6 kuukautta, mutta pitkään (10–12 kuukautta) sitä sai vajaa kolmannes kaikista toimeentulotukea saaneista kotitalouksista. Useimmiten toimeentulotukea saivat yksinasuvat miehet, mutta pitkäaikaista toimeentulotukea saavat suhteellisesti eniten lapsiperheet (34,9%). (THL 2015a.) Viimeisen neljännesvuosisadan aikana naisten osuus toimeentulotukiasiakkaista on kasvanut hieman vajaa puoleen kokoa asiakasmäärästä ja pitkäaikaisten asiakkuuksien määrä on kokonaisuudessaan kasvanut (Kauppinen ym. 2013). Työttömyysturvan kiristyneiden ehtojen ja aktivointitoimenpiteiden myötä moni nuori on jäänyt työttömyystuen ulkopuolelle ja toimeentulotuesta on tullut heidän perustoimeentulonsa. Toimeentulotuen etenkin pitkäaikaisista asiakkaista on suhteellisesti yhä kuitenkin enemmän vanhempia ikäryhmiä. Toisaalta myös maahanmuuttajien määrän kasvu on nostanut toimeentulotuen pitkäaikaisen käytön määrää. (Saari 2017, 181–182; Kuivalainen 2013, 19.)

Riskejä kuulua pitkään toimeentulotuen piiriin ovat matala koulutus, yksin asuminen, 35–54 vuoden ikäryhmään kuuluminen sekä kaupungissa tai kaupunginomaisissa kunnissa asuminen. Sosioekonomiselta asemaltaan opiskelijat, työttömät ja alemmat toimi-

henkilöt ovat myös muita useammin pitkään riippuvaisia toimeentulotuesta. (THL 2015a, 94–96; Saari 2017, 180.)

Niin Kuivalainen (2013) kuin Saarikin (2017) puhuvat siitä, miten pitkäaikainen toimeentulotuen käyttö kertoo syy- ja riskiperustaisen sosiaaliturvan tai perusturvan riittämättömyydestä, valuviasta. Tämä on huolestuttavaa ja siksi syitä köyhyyden pitkittymiselle, ruoka-avun tarpeellisuudelle ja mahdolliselle syntyvälle köyhyyskulttuurille tulee selvittää. Tukiverkon vuotaminen ja järjestelmän epäonnistuminen köyhyyden poistamisessa, sekä köyhyyden pitkä-aikaistaminen kielii ennemminkin järjestelmän kuin yksilöiden epäonnistumisesta – köyhyydessä elävät ovat ajautuneet tilanteeseen josta ei ole enää poispääsyä ja vähitellen selviytymiskeinona he oppivat hyväksymään oman tilanteensa. Tuloksena ja sopeutumiskeinona saattaa olla köyhyyskulttuuri.

3 KÖYHYYSKULTTUURI

Antropologisessa tutkimuksessa kulttuurilla viitataan elämäntapaan tai malliin, joka siirtyy sukupolvelta toiselle. Yhteiskuntatutkimuksessa puolestaan kulttuuria ajatellaan enemmänkin erottelujen järjestelmänä, yksilö rakentaa identiteettiään luokittelemalla ympäristöä ja arvottamalla niin itseään kuin muitakin ihmisiä. Yleisemmin kulttuuria voidaan pitää tiettyjen ryhmien jaettujen asenteiden, käytäntöjen ja tavoitteiden summana. Köyhyyskulttuurista puhuttaessa taas ei voida sivuuttaa klassikoksi muodostunutta Oscar Lewisia, joka tutki köyhyyttä laajasti 50- ja 60-luvuilla Meksikossa ja Puerto Ricossa perheiden parissa ja esitteli käsitteen köyhyyskulttuuri alun perin vuonna 1958.

Yhteisen elämäntavan jakaminen köyhien keskuudessa jossain tietyssä sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissa voidaan ajatella olevan köyhyyskulttuurin laaja määritelmä. Esimerkiksi ylisukupolvisuus ja oman sosiaalisen piirin muodostuminen muista köyhistä, sekä ruokajonojen merkitys sosiaalisena tapahtumana indikoivat köyhyyskulttuuria. Ruoka-apu sen enempää kuin köyhyyskulttuuriin eivät sovi perinteiseen ajatukseen Pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta (mm. Hänninen 2008, 221).

3.1 KÖYHYYSKULTTUURIN INDIKAATTORIT

Köyhyys ei ole vain taloudellista ahdinkoa, vaan siihen liittyy helposti omanlaisensa elämäntapa varsinkin köyhyyden pitkittyessä. Siksi Lewis käyttää ilmiöstä termiä köyhyyskulttuuri tai köyhyyden alakulttuuri. Köyhyyskulttuuri on toisaalta köyhien omaan tilanteeseen sopeutumista, toisaalta se syntyy reaktiona niukkuudessa ja yhteiskunnan marginaalissa elämiseen (Lindholm 2000, 11–12). Ylisukupolvisuus, vanhemmalta lapselle siirtyvä opittu elämäntapa, sen modaliteetit sekä psykologiset ja sosiaaliset seuraamukset määrittelevät köyhyyskulttuuria. Köyhyyskulttuuri on dynaamista, se on alakulttuuri joka pyrkii osalliseksi suurempaa kansallista kulttuuria. Sitä ilmaisevat piirteet on listattu kuviossa 1.

Taloudelliset piirteet ovat lähes kaikki siirrettävissä myös tämän päivän köyhyystutkimukseen ja hyvinvointiyhteiskuntaan lapsityövoimaa lukuun ottamatta. Puuttuvien tai heikkojen ruokavarantojen ja toisaalta jatkuvan selviytymiskamppailun ja rahanpuutteen voidaan ajatella selittävän kasvanutta ruoka-avun suosiota Suomessakin. Myös sosiaalisista ja psykologisista piirteistä moni sopii kuvaamaan köyhyyttä tänäkin päivänä. Yrtti-

en käyttö sairauksien parantamisessa, hengellisyys ja usko taikuuteen sekä eläinten kasvatusta eivät kuitenkaan sovi modernin yhteiskunnan kontekstissa köyhyyskulttuurin tutkimiseen. Paikallisyhteisön rooli iskunvaimentimena ei myöskään tänä päivänä ole huomattava, sillä elämä maaseudulla ei eroa merkittävästi elämästä kaupungissa. Avuttomuuden, neuvottomuuden ja riippuvuuden tunteet, kyynisyys ja epäluottamus päättäjiä ja instituutioita kohtaan sekä alkoholismi ja perheväkivalta puolestaan kuvastavat hieman liiankin hyvin suomalaista yhteiskuntaa ja sen huono-osaisia. Korkean psykologien poikkeamien sietokyvyn ansiosta esimerkiksi ruokajonoihin liittyvä häpeä ja

Kuvio 1. Oscar Lewisin köyhyyskulttuuria ilmaisevat piirteet (Ritakallio 1986)

Taloudelliset piirteet: Sosiaaliset & psykologiset piirteet:

Muut piirteet:

työttömyys ja alityöllisyys	ahtaasti asuminen	lääkeyrtytien käyttö	vahva orientaatio nykyhetkeen ja heikko kyky lykätä tarpeen tyydytystä
matalat palkat	yksityisyyden puute	eläinten kasvatusta	
hanttityöt	laumaeläminen	poliittinen apaattisuus	irtisanoutuminen ja fatalismi
lapsityövoima	alkoholismi	usko taikuuteen ja hengellisyys	maskuliinisuuden ihannointi
säästöjen puute	väkivaltaisuus	kyynisyys hallitusta kohtaan	marttyyri-kompleksi naisten keskuudessa
jatkuva rahanpuute	väkivalta kasvatukseen	viha poliisia kohtaan	psykologien poikkeamien korkea sietokyky
puuttavat ruokavarannot	perheväkivalta vaimoa kohtaan	rajoittunut jäsenyys virallisiin ja epävirallisiin järjestöihin	paikallisesti orientoituneisuus
päivittäiset pienet ruokaostokset	varhainen tutustuminen seksiin	kriittinen suhtautuminen vallitsevan yhteiskunnan arvoja ja uskomuksia kohtaan	matala osallisuus instituutioissa
panntaaminen	vapaat liitot	epäluottamus hallitusta ja päättäjiä kohtaan	matala koulutus ja lukutaito
korkeakorkoiset lainat ja pikavipit	äitien ja lasten hylkääminen	kyynisyys jopa kirkkoa kohtaan	suhteellisesti korkeampi kuolleisuus
epäviralliset lainat	äitikeskeiset perheet	eri tapojen ja uskomusten jäänteet pyritään sisällyttämään yhteisön toimivaan elämäntapaan	lyhyempi elinajanodote
käytetyt vaatteet ja huonekalut	ydinperheen vallitsevuus	vahva tunne marginaaliin kuulumisesta	suhteellisesti enemmän nuoria
jatkuva selviytymiskamppailu	autoritaarisuus	vahva neuvottomuuden tunne	korkeampi palkkatyöllisyys (koska myös naiset ja lapset töissä)
	perheen solidaarisuuden painottaminen (saavutetaan vain harvoin)	vahva riippuvuuden tunne	
	paikallinen pieni asuin ympäristö	huonommuuden ja arvottomuuden tunne	
	haluttomuus muuttaa	heikko historian tuntemus	
	elinikäiset ystävyys-suhteet	luokkatietoisuuden puute	
	päivittäiset tapaamiset kasvo-tusten samojen henkilöiden kanssa		
	kohtalaisen vahvat laajennetun perheen siteet		
	paikallisyhteisön rooli iskunvaimentimena maaseudulta kaupunkiin tulleille		

stigma katoavat vähitellen ja jonottamisesta julkisella paikalla tulee normaali sosiaalinen tapahtuma, kun taas luottamus valtion sosiaaliturvajärjestelmään ja ulospääsyyn köyhyydestä murentuu köyhyyskulttuurin piirissä.

Muista köyhyyskulttuurin piirteistä korkeampi palkkatyöllisyys ja lukutaidottomuus eivät sovi ainakaan Suomen kontekstiin, sillä lapsityövoimaa ei ole ja koulutusjärjestelmä opintovelvollisuuksineen pitää huolen perustason koulutuksesta kaikille. Nuorten suhteellisesti suurempi osuus köyhyyskulttuurin piirissä ei välttämättä ole relevantti, mutta toisaalta mielenkiintoinen seikka ottaa huomioon nuorten syrjäytymiskeskustelun ajankohtaisuuden vuoksi. Apaattisuus ja fatalismi, heikko osallistuminen ja järjestäytyminen, sekä nykyhetkeen orientoituminen ovat indikaattoreita, jotka soveltuvat köyhyyskulttuurin tutkimiseen hyvinvointiyhteiskunnassa. Kaikkiaan ajatus köyhyyskulttuurista ja sitä indikoivat piirteet ovat tietyn sovellutuksin siirrettävissä objektiiviseen köyhien tilanteen tarkasteluun ja alakulttuurin tutkimiseen.

Köyhyyskulttuurin piirteet ovat osittain aikaan ja kontekstiin sidottuja, mutta tietynlaiset yhteiskunnan piirteet tekevät siitä universaalien ja mahdollistavat köyhyyskulttuurin havainnointia myös läpi ajan. Köyhyyskulttuuria esiintyy useimmiten yhteiskunnissa, joissa vallitsee palkkatalous, korkea työttömyysaste tai alityöllisyyttä ammattitaitoa vaatimattomilla aloilla, sekä matalat palkat. Myös sosiaalinen eriarvoisuus ja luokkerottelu, matalapalkkaisten huonot mahdollisuudet järjestäytyä sosiaalisen, poliittisen tai taloudellisen mielenkiinnon mukaan sekä köyhien ja rikkaiden erottelu ja taloudellisten varojen polarisaatio, heikot mahdollisuudet sosiaaliseen nousuun sekä köyhien syyllistäminen ja huonompana pitäminen kuvaavat köyhyyskulttuurille ominaisia yhteiskuntia. (Lewis 1966.)

Joidenkin tutkijoiden mielestä Lewisin köyhyyskulttuuria ilmentävien piirteiden lista ilmentää köyhyyden, ei niinkään köyhyyskulttuurin piirteitä. Keskiluokkaisten arvojen latautuneisuus, negatiiviseksi luonnehdittu terminologia ja politiikan kietoutuminen osaksi köyhyyskulttuurin tutkimusta ovat myös kyseenalaistaneet teoriaa. (Harvey & Reed 1996 ; Gajdosikiene 2004.) Yksittäiset köyhyyskulttuurin piirteet ilmentävätkin tietyn osin köyhyyttä ja saattavat irrallisina sopia köyhyyden määrittämiseen, mutta yksilöiden piirteiden lisäksi köyhyyskulttuurin syntyyn vaikuttaa niin ympäröivä yhteiskunta, sen rakenteet, järjestelmät kuin historiallinen kontekstikin.

3.2 KÖYHYYSKULTTUURIN TUTKIMINEN

Köyhyyskulttuuria voidaan tutkia neljästä eri näkökulmasta, vertailemalla yhteiskunnan ja sen alakulttuuriryhmän välisiä suhteita, tutkimalla asuinympäristön (tai slummin) yhteisöä, perheen luonnetta, sekä arvoja, asenteita ja yksilön luonteenpiirteitä. Köyhyyskulttuuri kehittyy todennäköisimmin henkilöille jotka edustavat nopeasti muuttuvan yhteiskunnan sosiaalisesti huono-osaisempaa väestöä ja jotka ovat jo lähtökohtaisesti hieman syrjäytyneitä vallitsevasta kulttuurista. (Lewis 1961; 1966.)

Köyhien heikko integraatio ja osallistuminen tai osallistaminen instituutioihin ja ympäröivään yhteiskuntaan luo puitteet köyhyyskulttuurille. Heikot taloudelliset resurssit, segregatio, syrjintä, pelko, epäily tai apaattisuus ovat kaikki indikaattoreita, mutta itse kulttuurin syntyminen on usein monien osien summa. Julkinen avustusjärjestelmä ei useinkaan poista köyhyyskulttuuria, päinvastoin se voi jopa lisätä toivottomuutta mikäli etuudet ja tuet riittävät juuri ja juuri elämiseen. Lewis myös puhuu eräänlaisesta noidankehästä matalapalkkatöihin, riittämättömiin tuloihin, riittämättömään ravintoon ja jatkuvaan rahapulaan liittyen. Vaikka köyhät olisivat irtautuneet muusta kansasta, he kyllä ovat tietoisia keskiluokkaisista arvoista ja jopa saattavat väittää niitä omikseen, mutta eivät kuitenkaan elä niiden mukaisesti. (Lewis 1966, 178.)

Jos köyhyyskulttuuria katsotaan paikallisyhteisön tasolla, huomataan että järjestäytyneisyyttä ei juuri ole ydinperheen ja laajennetun perheen ulkopuolella. Kuitenkin tietynlainen asuinseudun yhteisöllisyys tai naapuruston asukkaiden läheiset suhteet voivat olla vahvojakin, mutta varsinaista aktiivista kansalaisuutta tai järjestäytyneisyyttä esimerkiksi ammattikunnan tai poliittisen suuntautuneisuuden mukaan ei ole havaittavissa. Perhetasolla puolestaan köyhyyskulttuuri näkyy lyhentyneenä lapsuutena, äitikeskeisinä perheinä (vaimon ja lasten hylkääminen), voimakkaina auktoriteetteinä ja autoritäärisinä ihmissuhteina, yksityisyyden puuttumisena sekä jatkuvana kilpailuna perheen sisällä. Yksilön tasolla korostuvat voimakkaat tunteet marginaaliin kuulumisesta, toivottomuudesta ja avuttomuudesta, riippuvuudesta sekä huonommuudesta. Näiden lisäksi Lewis mainitsee muun muassa vahvan orientoitumisen nykyhetkeen ilman kykyä suunnitella tulevaisuutta. Myös oma elämäntilanne ja ongelmat tunnistetaan hyvin, samoin statuserot. Köyhyyskulttuurin indikaattorina voidaan myös pitää luokkatietoisuutta, köyhä siirtyy pois köyhyyskulttuurin piiristä kun hän tulee luokkatietoiseksi ja näin aktiiviseksi kansalaiseksi. (Lewis 1966, 180.)

Köyhyyskulttuurin tutkimusta voidaan pitää haasteellisena, sillä eri yhteiskunnissa ja yhteisöissä eri aikoina köyhyyskulttuuriset piirteet ja niiden eri yhdistelmät voivat erota toisistaan. Esimerkiksi luku- ja kirjoitustaito voivat indikoida köyhyyskulttuuria joissain yhteiskunnissa, joissa näitä taita arvostetaan mutta ne eivät ole kaikkien saavutettavissa, kun taas toisaalla ne ovat tarjolla kaikille. Lewis tai myöhemmin hänen teoriansa soveltajat ja kritisoijat eivät myöskään ole esittäneet mitään perusteellista kaavaa tai metodologiaa köyhyyskulttuurin tutkimiseen. Metodit ja mukaan otettavat seikat ovat siis jokaisen tutkijan itse päätettävissä ja sovellettavissa, jolloin tulosten vertailu on aina haasteellisempaa. Lisäksi köyhyyskulttuuria laaja-alaisesti tutkiakseen tutkijan tulisi pystyä mittaamaan kokonaista elämäntapaa, ei vain pelkkiä asenteita. (Lewis 1966; Gajdosikiene 2004.)

3.3 KÖYHYYSKULTTUURI SELVIITYMISKEINONA VAI RIIPPUVUUSKULTTUURIN ILMAISIJANA?

Köyhyyskulttuuri on elämäntapa, eikä näin ole pelkästään taloudellista köyhyyttä, epäjärjestyneisyyttä tai jonkin puutetta, vaan tarjoaa köyhille mekanismeja jokapäiväisestä arjesta selviämiseen. Kun odotukset ja tulevaisuuden suunnitelmat ovat olemattomat, on elämästä helpompi nauttia spontaanisti. Pidemmän päälle köyhyyskulttuurilla on tapana juurtua yksilöiden ja yhteisön elämäntapaan ja siksi pelkkä materiaalisen köyhyiden poistaminen ei välttämättä enää riitä korjaamaan elintapoja ja sopeutumaan osaksi keskiluokkaista yhteiskuntaa. (Lewis 1961; 1966.) Yhteisöllinen elintilojen rakentaminen köyhyyskokemuksen helpottamiseksi on köyhien tapa vastata kokemaansa ulkopuolisuuteen. Harvey & Reed (1996, 482) puhuvat näiden elintilojen rakentamisen kokemuksen kautta syntyneestä kulttuurisesta konservatismista ja varovaisesta vuorovaikutuksesta, joka aiheuttaa köyhien epäluuloisen suhtautumisen ja näin vaikeamman köyhyyskulttuurista luopumisen.

Köyhyyskulttuurin yhteydessä on puhuttu myös riippuvuuskulttuurista. Riippuvuuskulttuurille on esitetty kaksi toisistaan poikkeavaa tulkintaa: oikeistolainen ja vasemmistolainen. Ensimmäinen keskittyy sosiaaliturvan varassa elävien yksilöllisiin piirteisiin, jolloin sosiaaliturvan varassa elämistä pidetään laiskuutena ja tietoisena valintana. Jälkimmäinen lähtee yhteiskunnan rakenteista, jolloin sosiaaliturvan varassa eläminen liitetään laajemmin syrjäytymiseen. (Dean & Taylor-Gooby 1992, 39–43; 52.) Vastaavasti voidaan myös puhua yksilökeskeisestä ja yhteiskunnallisesta köyhyyskäsitteestä.

Köyhien kokemuksista voidaan tiivistää, että omakohtaiset negatiiviset kokemukset vahvistavat yhteiskunnallista köyhyyskäsitystä, jossa vian koetaan olevan järjestelmässä tai instituutioissa, kun taas niin sanotusti helppoa elämää elävät korostavat yksilökeskeisiä syitä köyhyteen. (Saari 2017, 200–204.) Yksilökeskeinen köyhyyskäsitys on Suomessa kuitenkin verrattain harvinaista. Köyhyyskulttuurin synnyn ymmärtämisen kannalta on tärkeää sisäistää etenkin yhteiskuntakeskeinen köyhyyskäsitys.

3.4 KULTTUURINEN PÄÄOMA OSANA KÖYHYYSKULTTUURIA

Kulttuurisen pääoman käsite sitoutuu myös köyhyys- ja köyhyyskulttuurikeskusteluun ja sen avulla voidaan ymmärtää tietyn yhteisön käytöstä ja omaa kulttuuria. Kulttuurisella pääomalla tarkoitetaan tyylejä, tapoja ja arvoja, tietoa ja taitoja jotka ovat ominaisia tietyn statuksen omaavalle luokalle tai yhteisölle ja jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle, vanhemmilta lapsille (Bourdieu 1973, 173). On myös löydetty viitteitä siitä, että köyhien arvot eivät välttämättä eroa keskiluokan arvoista vaan ero on ennemminkin siinä, millaiseen repertuaariin arvoja ja toimintamalleja heillä on pääsy. Näin repertuaarin laajuus määrittää sen, millaisen toimintastrategian he kykenevät tekemään. Symboliset rajat eri sosiaalisten ryhmien välillä ovat integroituneita sosiaalisiin identiteetteihin, jolloin ne myös heijastavat ryhmien kulttuurista jakoa. (Small, Harding & Lamont 2010, 15–17.) Kulttuurinen pääoma toimii siis myös uudelleenjakavan elementtinä ryhmien välillä ja opitusta (köyhyyden) kulttuurista voi olla vaikea enää siirtyä pois.

Amartya Senin (1995, 108–109) sosiaalisia eroavaisuuksia selittävä köyhyyskäsitys kietoutuu myös köyhyyskulttuurin tutkimiseen. Sen mukaan köyhyys ei aiheuta heikkoa hyvinvointia, vaan hyvinvoinnin tavoittelun mahdottomuus johtuu taloudellisten varojen puutteesta. Sosiaaliturva ja etenkin perusturvajärjestelmä luottaa siihen, että jokaisella tukien varassa elävällä on lähtökohtaisesti kyky suunnitella ja käyttää varat niin, että perustarpeet tulee tyydytettyä. Tältä kantilta katsottuna köyhyyttä ja toimeentuloa voidaan siis tarkastella tulojen mukaan vain, mikäli tulot ovat sidottuina yksilöllisiin valmiuksiin. Osallisuuden kannalta on myös tärkeää, että voi osallistua jollain tapaa yhteisönsä elämään ja ajanvietteeseen. (Sen 1995, 108–112.) Kulttuurin ja osallistumisen kannalta yllä mainittu viittaa siihen, että köyhät osallistuvat siellä missä muutkin yhteisön jäsenet ovat, ruokajonoissa, sosiaalitoimistossa ja omalla asuinalueellaan, koska heillä ei ole taloudellisia varoja muunlaiseen ajanvietteeseen.

3.5 AIEMPAA TUTKIMUSTA AIHEESTA

Ruoka-apu- tai leipäjonoasiakkaita on tutkittu jonkin verran opinnäytetöissä ja lähiaikoina aiheesta on kirjoitettu myös kaksi väitöskirjaa, mutta köyhyyskulttuurin näkökulma on puuttunut niistä kokonaan. Leipäjonoista on tullut tutkimuksen myötä lähes synonyymi äärimmäiselle huono-osaisuudelle ja sen voidaan ajatella kuvastavan hyvinvointivaltion murentumista. Maria Ohisalón väitöskirjan *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla – leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus* (2017) myötä ruokajonot ja niissä käyvät köyhät ovat nousseet median huomioon. Keskustelu toimeentulotuen riittävydestä tyydyttämään perustarpeet on ollut myös julkisella agendalla viime vuosina. Keskustelua on kirvoittanut omalta osaltaan toimeentulotuen käsittelyn ja maksun siirto Kansaneläkelaitokselle vuonna 2017, sekä sen jälkeen tukien maksun myöhästymisiin liittyvä kiivas keskustelu eri palstoilla (esim. sanomalehdet, internetin keskustelualustat, ajankohtaisohjelmat).

Ohisalón lisäksi aiheesta on väitellyt hiljattain Tuomo Laihiala. Hänen väitöskirjassaan *Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista: huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus* (2018) käsitellään niin köyhien kuin muun kansan asenteita ja kokemuksia köyhyydestä ja ruokajonoista. Ohisalo & Saari (2014) ovat tutkineet ruoka-apua ja ruoka-avussa käyvien ihmisten asenteita, koettua hyvinvointia ja sosioekonomista asemaa. Heidän tutkimuksensa sivuavat vahvasti köyhyyskulttuurin ilmentymää indikoivia tekijöitä, mutta varsinaisesta köyhyyskulttuurin tutkimuksesta ei voida puhua. Köyhyyskulttuuri käsitteenä ja teoriana ei nouse esiin edellä mainituissa tutkimuksissa, mutta erinäiset huono-osaisuuden ilmentymät ja asenteet kielivät orastavasta köyhyyskulttuurista.

Köyhyyskulttuurin aiempi tutkimus on keskittynyt pääosin latinalaisen Amerikan ja Intian slummien ja alkuperäiskansojen tutkimiseen ja toisaalta taas Yhdysvalloissa mustiin ja latinoihin, sekä heidän asuttamiinsa lähiöihin 1960-90-luvuilla (mm. Miller 1976; Jones & Luo 1999). Pohjoismaisen hyvinvointivaltion kontekstissa köyhyyskulttuuria ei ole ennen kuitenkaan tutkittu objektiivisesti määrällisellä aineistolla, mistä kumpuaa tämän tutkimuksen tarve ja perustelut.

4 TUTKIMUSTYYPPI, TUTKIMUSKYSYMYS JA -ASETELMA

Tutkimuskysymyksenä on, *Missä määrin suomalaisten toimeentulotukiasiakkaiden joukossa on havaittavissa köyhyyskulttuuria?* Köyhyyskulttuuria ei ole aiemmin tutkittu pohjoismaisen hyvinvointivaltion kontekstissa objektiivisesti. Köyhyyskulttuuritutkimusta on tehty pääasiassa Yhdysvalloissa mustien asuinalueilla ja tutkimus on ollut tyypiltään laadullista. Suomalaisessa kontekstissa puolestaan köyhiä ja ruokajonoasiakkaista on tehty profiloivaa tai asennetutkimusta, joiden tuloksista on selkeästi poimittavissa köyhyyskulttuurisia piirteitä, mutta tutkijat ovat sivuuttaneet aiheen kokonaan (Ohisalo 2014; 2017; Ohisalo, Laihiala & Saari 2015; Saari 2017; Laihiala 2018). Tutkimukset eivät nojaa köyhyyskulttuurin teoriaan tai käytä sitä terminä, mutta niin muutujat kuin tuloksetkin ovat samantyyppisiä kuin tässä tutkimuksessa. Tutkin missä määrin toimeentulotukiasiakkaat ovat myös ruoka-avun asiakkaita ja erityisesti sitä, erottuvatko ruoka-avussa asioivat toimeentulotukiasiakkaat muista toimeentulotukiasiakkaita. Seikat, jotka ovat ominaisia köyhyyskulttuurille: köyhyyden pysyvyys, lähipiirin ja asuinalueen muodostuminen muista köyhistä, köyhyyden ja muiden ongelmien ylisukupolvisuus (lapsuuskokemukset), negatiiviset köyhyyskokemukset, toimeentulon vaikeus, työtilanne ja jatkuva avuntarve. Lewis (1966) nimenomaan ilmaisee, että köyhyyskulttuuria on löydettävissä vain huono-osaisimman ja köyhimmän väestönosan keskuudessa.

4.1 AINEISTO JA TUTKIMUSASETELMA

Tutkimuksen aineistona on *Toimeentulotukiasiakkaiden tausta ja elämäntilanne vuonna 2014 –tutkimuksen* valmiiksi koodattu, haastatteluin kerätty määrällinen aineisto. Haastattelut on toteuttaneet Turun kaupungin hyvinvointitoimialan avoimuuden sosiaalityön ja aikuissosiaalityön erityispalveluiden aikuis- ja lapsiperhesosiaalityötä tekevät 57 sosiaalityöntekijää asiakaskäynneillä, joiden asiakkaat valikoituivat varatun ajan perusteella automaattisesti tutkittaviksi. Haastateltavilta pyydettiin asiakaskäynnin aluksi kirjallinen haastattelulupa ja sosiaalityöntekijä taltioi vastauksen Webropol-lomakkeelle haastattelun edetessä. Vastaajia on yhteensä 537, joista ruoka-apuun on turvautunut 280. Haastattelu toteutettiin suomen kielellä, joten kieltä osaamattomat ovat jääneet tutkimuksen ulkopuolelle. Aineiston keruuhetkellä toimeentulotuki ei ollut vielä siirtynyt

kunnan sosiaalitoimistoista Kelaan, mutta tutkimuksen tekohetkellä Kela-siirto on jo tapahtunut.

Tuloksia tulkitessa ja johtopäätöksiä tehtäessä on hyvä huomioida aineiston rajoittuneisuus. Turku on keskisuuri suomalainen kaupunki, jossa sosiaalipalvelut ovat vastaavaa luokkaa muiden suurten kaupunkien kanssa. Maaseudulle ja pienempiin kuntiin mentäessä välimatkat kasvavat, mistä johtuen palveluiden saatavuus voi kärsiä. Lisäksi toimeentulotuen tarve voi olla erilaista johtuen muun muassa asuinkustannuksista ja työn tarjonnasta. Toisaalta pienemmillä kunnilla voi olla etuna se, että sosiaalityöntekijä tuntee kuntansa kokonaistilanteen paremmin, asiakassuhde on henkilökohtaisempi ja pitkäaikaisempi ja päätöksenteko on nopeampaa, kun yksi ihminen tekee päätökset sekä panee ne täytäntöön. Lisäksi ruoka-apua ei ole tarjolla pienemmillä paikkakunnilla niin usein ja pienen asuinyhteisön takia sitä saatetaan pitää vielä leimaavampana kuin kaupungeissa. Nämä asiat luonnollisesti vaikuttavat asiakkaiden kokemuksiin ja asenteisiin. Ei ole kuitenkaan epäilystä siitä, etteikö aineistoa voida pitää edustavana otoksena vähintään suurehkojen kaupunkiseutujen toimeentulotukiasiakkaista. Aineiston keruun toteutustapa takaa hyvän vastausprosentin ja läpileikkauksen toimeentulotukiasiakkaista erilaisissa elämäntilanteissa ja asuinympäristöissä. Vastaavaa kartoitusta köyhyyskulttuurin piirteistä ei ole ennen tehty, joten on mielekästä kartoittaa tilannetta ennen toimeentulotuen Kela-siirtoa. Näin mahdollistetaan jatkotutkimuksen teko ja tulosten vertailu ennen ja jälkeen muutoksen. Aineisto on määrällinen kuvaus marginaaliryhmästä poikkileikkaushetkellä, joten se antaa rahkeet tarkastella ilmiötä numeerisesti hallitummin kuin aiemmat tutkimukset.

Toimeentulotukiasiakkaat ovat lähtökohtaisesti yhteiskuntamme huono-osaisimpia ja elävät lähes poikkeuksetta taloudellisessa ahdingossa. Toimeentulotukiasiakkuuteen liittyy myös usein taloudellisten ongelmien ohella muita elämänhallinnan vaikeuksia, kuten epäluottamusta instituutioita kohtaan, perheväkivaltaa ja (mielen)terveydellisiä ongelmia. Tästä johtuen voidaan olettaa, että jos jostain niin heidän joukostaan on löydettävissä köyhyyskulttuuria. Ruokajonoasiakkaat toimeentulotukiasiakkaiden keskuudessa on otettu vertailuryhmäksi, sillä tätä perinteisesti leimaavana ja nöyryyttävänä koettua palvelua käyttävät ovat ajautuneet palvelun piiriin alun perin taloudellisesta pakosta. Ruoka-apu on sosiaaliturvan viimeisen luukun jälkeistä apua, johon turvautaan, kun etuudet ja joskus sukulaisilta ja ystäviltäkin saatu taloudellinen tuki eivät riitä.

(Ohisalo & Määttä 2014.) On kuitenkin muistettava, että ruoka-avussa käy myös niitä, jotka yksinkertaisesti hakevat ilmaista ruokaa, kun sitä on tarjolla.

4.2 MUUTTUJAT

Kysymys *Oletko milloinkaan turvautunut kirkon tai järjestöjen antamaan ruoka-apuun?* erottelee verokkiryhmän ja tutkittavan ryhmän, kun taas kysymys *Milloin ensimmäisen kerran turvauduit ruoka-apuun?* kertoo onko ruoka-apu uusi vai tuttu palvelu vastaajille. Kysymykset *Miten päädyit hakemaan ruoka-apua?*, *Kuinka usein haet ruoka-apua?*, *Kuinka monessa eri ruoka-apupaikassa käyt?* ja *Mikä on pääasiallinen syy, että haet ruoka-apua?* puolestaan kertovat ruoka-apuun turvautumisen luonteesta ja siitä, onko ruoka-avusta tullut vastaajille jatkuva kulttuurinomainen tapa. Lisäksi sosiaalityön asiakassuhteen ja toimeentulotukiasiakkuuden kestoa, sekä asiakkaan avuntarpeen jatkuvuutta koskevat kysymykset auttavat kartoittamaan tilannetta.

Tarkastelen mahdollisesti esiintyvää köyhyyskulttuuria Lewisin eri köyhyyskulttuuria ilmentävien piirteiden kautta. Näitä ovat ylisukupolvisuus, jota mittaan kysymyksellä *Ovatko lähipiiriisi kuuluvat henkilöt hakeneet ruoka-apua*. Tiiviiksi muodostuvat ystävyssuhteet ja ”laumaeläminen” naapuruston ja muiden samassa asemassa olevien kanssa indikoivat köyhyyskulttuuria, joten naapureiden ja ystävien ruoka-avussa käyntiä voidaan pitää tällaisten suhteiden ilmentymänä. Asumismuoto puolestaan kertoo niin asumiseen käytettävissä olevien tulojen määrästä kuin asuinympäristöstäkin. Esimerkiksi yleishyödyllisten yhdistysten tarjoamat vuokra-asunnot on suunnattu kaikkein vähävaraisimmille, jolloin myös naapurusto koostuu muista heikko-osaisista. Omaan asemaan alistuminen kuuluu myös Lewisin listaan, joten kysymykset köyhyyden pysyvyydestä ja siitä kokeeko ylipäänsä elävänsä köyhyydessä on otettu mukaan. Kokemukset ja käsitykset toimeentulosta ja toisaalta omat kokemukset lapsuudesta kertovat toimeentulovaikeuksien luonteesta ja ylisukupolvisuudesta, sekä mahdollisista perheväkivallan kokemuksista ja sen vaikutuksesta aikuisuuden toimeentulovaikeuksiin. Lisäksi mahdollisen köyhyyskulttuurin piirissä olevien kartoittamiseksi otan mukaan sukupuolen, iän, perhetyypin, koulutuksen sekä työtilanteen ja mahdollisen työttömyysjakson keston, jotka ovat yhteiskunnallisessa tutkimuksessa usein käytettyjä demografisia tekijöitä. Köyhyyskulttuurin teorian mukaan köyhyyskulttuuri ei synny pelkästään työttömien, vaan myös matalapalkkatyöläisten keskuudessa. Toisaalta Suomen kontekstissa työttö-

myyden pitkittyminen kasvattaa köyhyysriskiä, kun ansiosidonnaisilta etuuksilta siirrytään toimeentulotuen piiriin.

Lewis on jakanut köyhyyskulttuurin piirteet neljään kategoriaan, joiden avulla voidaan analysoida köyhyyskulttuurin esiintymistä. Nämä ovat asenteet, arvot ja yksilön luonne; perhe; asuinympäristö sekä kulttuurierot köyhien ja muun yhteiskunnan välillä. Asenteita, arvoja ja yksilön luonnetta kuvastavat epäsuorasti kokemukset köyhyydestä ja sen pysyvyydestä, sekä koulutus ja työtilanne. Perhettä puolestaan perhetyyppi, omat kokemukset lapsuudesta ja se, ovatko läheiset hakeneet ruoka-apua. Naapureiden ruoka-apuun turvautuminen ja asumismuoto kertovat asuinympäristöstä. Koulutukseen ja työtilanteeseen liittyvät tekijät, sekä toimeentulotukiasiakkuus ja ruoka-apuun turvautuminen kuvastavat laajemmin eroja köyhien ja muun yhteiskunnan välillä.

Käyttämäni aineisto on kuitenkin rajoittunut, eikä kaikkien neljän kategorian piirteitä pystytä laajasti tässä tutkimuksessa huomioimaan. Yksittäisiä köyhyyskulttuurin piirteitä kuitenkin voidaan löytää yllä mainittujen kysymysten avulla. Koska tarkoituksena on kartoittaa, löytyykö köyhyyskulttuuriin viittaavia piirteitä ylipäänsä, on perusteltua pitää yksittäisten piirteiden tutkimisessa.

4.3 MENETELMÄT

Tutkimuksessa pyrin löytämään aineiston perusteella köyhyyskulttuuriin viittavia yksilötason tekijöitä. Vertailen toimeentulotukiasiakkaiden sisältä niitä, jotka käyvät ruokajonoissa muihin ilmiön tarkemmaksi kartoittamiseksi. Ristiintaulukointi sopii käyttämäni aineiston analysointiin, sillä rajatullakin vastausmäärällä pystytään osoittamaan luotettavia yhteyksiä eri muuttujien välille. Tarkastelen ensin yllämainittujen kysymysten suoria jakaumia, jonka jälkeen pyrin selvittämään, vaikuttavatko eri taustamuuttujat vastauksiin. Selittävät muuttujat ovat osittain uudelleen luokiteltuja kategorisia muuttujia, jolloin dataa voidaan analysoida ristiintaulukoimalla. Ristiintaulukoimalla voidaan havainnoida eri muuttujien suhteita ja luonnetta, sekä mahdollisia jatkoanalyysin tarpeita. Tilastollista merkitsevyyttä testataan Pearsonin khiin neliö-testillä, jolla tarkastellaan muuttujien välistä riippuvuutta, eli havaittujen solufrekvenssien ja teoreettisten solufrekvenssien välistä tilastollista merkitsevyyttä. Mitä pienempi khiin neliön p-arvo on, sitä vahvempi on tilastollinen merkitsevyys muuttujien välillä ($p < 0,001$ *** tilastollisesti erittäin merkitsevä, $p < 0,01$ ** tilastollisesti merkitsevä, $p < 0,05$ *tilastollisesti mel-

kein merkitsevä, $p > 0,05$ ei tilastollista merkitsevyyttä). Päätelmiä kausaalisuhteesta tai yhteyden voimakkuudesta ei voida kuitenkaan suoraan tehdä. (Tähtinen, Laakkonen & Broberg 2011, 123–139.)

5 MISSÄ MÄÄRIN SUOMALAISTEN TOIMEENTULOTUKIASIAKKAIDEN JOUKOSSA ON HAVAITAVISSA KÖYHYYSKULTTUURISIA PIIRTEITÄ?

Tutkituista toimeentulotukiasiakkaista hieman yli puolet on joskus turvautunut ruoka-apuun ja vastaushetkellä ruoka-avun piirissä oli noin kolmannes vastaajista. Puolet tutkituista on turvautunut ruoka-apuun ensimmäisen kerran vasta 2010-luvulla. Aineiston perusteella ruoka-apuun turvautuneiden osuus on kasvanut jatkuvasti 70-luvulta alkaen. Hieman yli kolmasosa oli hakeutunut ruoka-apuun ystävän tai tuttavän neuvosta ja muut muun muassa viranomaisten, seurakunnan tai järjestön neuvosta, kulkemalla tilaisuuden ohi tai saamalla tiedon tilaisuudesta median välityksellä. Pääasiallinen syy ruoka-avun hakemiseen on selkeästi se, ettei henkilö koe tulevaisuutta riittävän hyvin toimeen, jonka ilmoitti syyksi noin kaksi kolmesta. Vajaa neljännes puolestaan on ilmaisen ruuan perässä ja 14% ilmoitti syyksi muun, kuten sosiaaliset suhteet ja monipuolisemman ruokavalion mahdollistamisen perheelle, etenkin lapsille. Useimmiten ruoka-apua haetaan vain yhdestä paikasta, mutta neljännes vastaajista kertoi käyttävänsä kahden ruoka-apupisteen palveluita ja joka kymmenes useamman kuin kahden. (Liite 1.) Lähipiiriin kuuluvista henkilöistä jopa reilu kahden kolmasosan ystävät, noin neljäsosan naapurit ja viidesosan vanhemmat ovat hakeneet ruoka-apua. Tutkittavien omat isovanhemmat tai lapset olivat hakeneet ruoka-apua vain harvoin (Liite 3). Ruoka-apuun turvaututaan myös useammin silloin, kun sosiaalityöntekijä on arvioinut asiakkaan avuntarpeen jatkuvaksi. Kaikista vastaajista reilu puolen avuntarve on jatkuvaa, kun ruoka-apuun turvautuneiden kohdalla luku on 69%. Myös toimeentulotukiasiakkuuden keston ja asiakassuhteen keston pitkittyessä yli kolmen ja neljän vuoden, kasvaa ruoka-apuun turvautuvien määrä suhteessa muihin toimeentulotukiasiakkaisiin. (Liite 2.) Kokemukset köyhyydestä ja omasta lapsuudesta ovat keskimäärin negatiivisempia niillä toimeentulotukiasiakkailla, jotka ovat turvautuneet ruoka-apuun (Liite 3). Edellä mainitut seikat indikoivat köyhyyskulttuurisia piirteitä, jotka korostuvat erityisesti ruoka-apuun turvautuneilla toimeentulotukiasiakkailla.

5.1 RUOKA-APUUN TURVAUTUMISEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT

Ruoka-apuun turvautumisessa tilastollisesti merkitsevä yhteys on toimeentulotukiasiakkaan iällä, asumismuodolla, koulutuksella, työmarkkina-asemalla tai pääasiallisella toiminnalla, koetulla toimeentulolla, työttömyysjakson kestolla, sillä kokeeko elävänsä

köyhyydessä ja millaiseksi köyhyyden kokee, käyvätkö lähipiiriin kuuluvat henkilöt ruoka-avussa sekä lapsuuskodissa esiintyneellä perheväkivallalla tai perheenjäsenen päihdeongelmilla. Lisäksi toimeentulotuen asiakassuhteen ja asiakkuuden kestolla ja avun tarpeen jatkuvuudella sosiaalityöntekijän näkökulmasta on tilastollisesti merkitsevä yhteys ruoka-avussa käyntiin.

Taulukossa 1. on eroteltu sukupuolen, iän, perheaseman ja koulutuksen vaikutus ruoka-avussa käyntiin. Yli 35-vuotiaat turvautuvat nuorempia useammin ruoka-apuun. Mitä vanhempi ikäluokka on kyseessä, sitä useammin ruoka-apuun on turvauduttu. Yli 64-vuotiaat on jätetty pois analyysistä, sillä heitä on aineistossa vain kolme. Syitä siihen,

Taulukko 1. Sukupuolen, iän, perhetyypin ja koulutuksen vaikutus ruoka-apuun turvautumiseen (%)

		<i>En</i>	<i>Kyllä</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Sukupuoli</i>	Mies	49,8	50,2	100
	Nainen	45,7	54,3	100
<i>Ikä***</i>	alle 24 vuotta	71,9	28,1	100
	25-34 vuotta	55,1	44,9	100
	35-44 vuotta	40,8	59,2	100
	45-54 vuotta	29	71	
	55 vuotta tai yli	22,8	77,2	100
<i>Perhetyyppi</i>	Yksinasuva	47,7	52,3	100
	Pariskunta, ei lapsia	42,9	57,1	100
	Pariskunta, lapsi(a)	51	49	100
	Äiti tai isä, lapsi(a)	44,9	55,1	100
	Muu	52,9	47,1	100
<i>Koulutus**</i>	Peruskoulutus jäänyt kesken	50	50	100
	Perus-/kansa-/kansalaiskoulu	40,7	59,3	100
	Lukio	67,4	32,6	100
	Yli 3kk ammattikurssi	25	75	100
	Ammattikoulu/-instituutti	45,7	54,3	100
	Opisto-/alempi korkeakoulututkinto (amk)	55,8	44,2	100
Ylempi korkeakoulututkinto (akateeminen)	41,7	58,3	100	

että vanhemmat ovat nuoria useammin käyttäneet palvelua voidaan hakea pitkittyneestä työttömyys- ja toimeentulotukijaksosta, tai toisaalta yhteiskuntakeskeisestä köyhyyskäsituksesta ja yksinäisyydestä. Sukupuolella ja perhetyypillä ei näytä olevan tilastollisesti merkitsevää vaikutusta ruoka-apuun turvautumiseen.

Koulutuksella on tilastollisesti merkitsevä yhteys ruoka-apuun turvautumisessa. Huomattavasti muita useammin ruoka-avussa käyvät matalasti koulutetut, heistä jopa kolme neljäsosaa on turvautunut palveluun. Vajaa kolme viidestä perus- tai kansakoulun käyneistä sekä ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista ovat turvautuneet ruoka-apuun. Vähiten palvelua puolestaan käyttävät lukion käyneet ja opistotason tai alemman korkeakoulututkinnon suorittaneet toimeentulotukiasiakkaat. (Taulukko 1.) Tuloksen perusteella ei voida päätellä esimerkiksi korkeamman koulutuksen suojaavan matalaa koulutusta paremmin toimeentulovaikeuksilta ja sitä kautta ruoka-apu-asiakkuudelta toimeentulotukiasiakkaiden keskuudessa. On kuitenkin huomioitava, että toimeentulotukiasiakkuus ylipäänsä on korkeakoulutettujen keskuudessa harvinaista. Eniten työttömiä toimeentulotukiasiakkaita on yli 3kk ammattikurssin käyneiden ja ammattikoulun käyneiden keskuudessa, kun taas ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista moni on osa-aikatöissä, mikä selittänee edellä mainittujen ryhmien kohdalla korkeaa ruoka-apuun turvautuneiden osuutta.

Taulukosta 2. näemme, että asunnon hallintasuhteen mukaan eniten ruoka-apuun turvautuvat ne toimeentulotukiasiakkaat, joilla ei ole vakituista asuntoa ja vähiten yksityiseltä vuokratusta asunnossa asuvat. Yleishyödyllisten säätiöiden vuokra-asunnoissa, omistusasunnossa tai muissa, kuten alivuokra-, osaomistus- tai omistusoikeusasunnoissa tai laitoksissa asuvista hieman reilu puolet kertovat turvautuneensa ruoka-apuun. Syynä voisi olla se, että yksityisissä vuokra-asunnoissa asuvien taloudellinen tilanne on muita parempi ja heidän elämönhallintataitonsa ovat muita parempia, sillä yksityiseltä vuokrattaessa yleensä luottotiedot tarkistetaan ja asunnosta vaaditaan vuokra-vakuus. Tämän perusteella voidaan myös tehdä varovainen oletus siitä, että heidän toimeentulotukiasiakkuutensa on lyhyempiaikaista, eivätkä ongelmat ole vielä ehtineet kasautua.

Työttömät tai lomautetut sekä koko- tai osa-aikatöissä käyvät ja pitkällä sairauslomalla olevat käyttävät eniten ruoka-apua, kun katsotaan päätoimisen tekemisen vaikutusta. Kaikissa ryhmissä yli puolet on turvautunut ruoka-apuun. Tämä kielii matalapalkkatöis-

tä, pätäkä- tai osa-aikatöistä ja muutoinkin heikosta työmarkkina-asemasta, jotka ovat yhteiskunnan tasolla köyhyyskulttuuria indikoivia tekijöitä. Toimeentulotukiasiakkaista

Taulukko 2. Asumismuodon, työllisyystilanteen ja koetun toimeentulon vaikutus ruoka-apuun turvautumiseen (%)

		<i>En</i>	<i>Kyllä</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Asuminen *</i>	Ei vakituista asuntoa	38,5	61,5	100
	Yksityinen vuokra-asunto	59,3	40,7	100
	Yleishyödyllisen yhteisön tai säätiön vuokra-asunto	43,3	56,7	100
	Muu (alivuokra-, omistus-, osaomistus- tai omistusoikeusasunto, laitos tms.)	44,4	55,6	100
<i>Talotyyppi</i>	Kerrostalossa	46,8	53,2	100
	Rivi- tai omakotitalossa	52,6	47,4	100
	Ei vakituista asuntoa	35,7	64,3	100
<i>Työllisyys**</i>	Koko- tai osa-aikatöissä	44,1	55,9	100
	Työtön/lomautettu	41,9	58,1	100
	Työllisyyskoulutuksessa tai aktivointitoimenpiteissä	50	50	100
	Opiskelija, kotivanhempi tai eläkeläinen	60,6	39,4	100
	Pitkällä sairauslomalla	42,9	57,1	100
<i>Työttömyyden kesto **</i>	Alle 3 kk	57,5	42,5	100
	3-5 kk	53,6	46,4	100
	6-12 kk	55,8	44,2	100
	1-3 vuotta	38,2	61,8	100
	Yli 3 vuotta	31,3	68,7	100
<i>Toimeentulo ***</i>	Todella vaikeaa	32,8	67,2	100
	Jonkin verran vaikeaa	48,5	51,5	100
	Vain pieniä vaikeuksia	56,3	43,7	100
	Helppoa	60,7	39,3	100

opiskelijat, eläkeläiset ja kotivanhemmat puolestaan käyttävät vähiten ruoka-apua, heistä vain reilu kolmannes turvautuu siihen. Opiskelijoille on tarjolla edullista ruokaa opiskelijaruokaloissa, mikä saattaa vaikuttaa ruoka-avun vähäiseen käyttöön heidän osaltaan. Monella myös omat vanhemmat saattavat tarjota ruokaa tai maksaa ruokaostokset ja opintolainan noston vaikutus tulee myös huomioida. Koetuilla toimeentulovaikeuksilla on selkeä yhteys ruoka-apuun turvautumisessa. Mitä vaikeammaksi toimeentulo koettiin, sitä useampi on turvautunut ruoka-apuun ainakin jossain vaiheessa elämäänsä. Todella vaikeaksi toimeentulon kokevista reilut kaksi kolmasosaa on turvautunut ruoka-apuun, kun taas helpoksi sen kokevista vajaan kaksi viidesosaa on tehnyt samoin. Tulos on odotetun kaltainen, sillä ruoka-apua pidetään useimmiten viimesijaisena apukeinona selviytyä köyhyydestä ja se vahvistaa käsitystä siitä, että ruoka-avussa kävijät ovat yhteiskuntamme huono-osaisimpia ja köyhimpiä, sekä eniten alttiita köyhyyskulttuurille.

Työttömyyden pitkittyessä myös yhä useampi turvautuu ruoka-apuun. Alle vuoden työttömänä olleista keskimäärin noin 45 prosenttia on ollut ruoka-avun asiakkaana, kun taas työttömyysjakson kestäessä yli vuoden nousee kävijöiden määrä yli 60 prosenttiin ja yli kolme vuotta työttöminä olleiden kohdalla lähes 70 prosenttiin. Tässä käy taas ilmi, että pitkäaikaisen työttömyyden jatkuessa myös toimeentulo-ongelmat kasvavat ja joudutaan turvautumaan tukien ohella muihin selviytymiskeinoihin. Tällöin riski siirtyä köyhyyskulttuurinkin piiriin kasvaa huomattavasti.

Taulukossa 3. on esitelty sosiaalityöntekijän asiakassuhdetta koskevien vastausten yhteys asiakkaan ruoka-avussa käyntiin. Mikäli asiakkaan avuntarve on jatkuvaa ja mitä pidempi on toimeentulotukiasiakkuuden ja asiakassuhteen kesto, sitä useampi turvautuu ruoka-apuun. Tämän perusteella voidaan päätellä, että avuntarpeen pitkittyessä toimeentulo vaikeutuu.

Taulukko 3. Sosiaalityöntekijöiden näkemys avuntarpeesta, sekä asiakkuuden ja asiakassuhteen keston vaikutus ruoka-apuun turvautumiseen (%)

		<i>En</i>	<i>Kyllä</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Asiakkaan avuntarve ***</i>	Jatkuvaa	33	67	100
	Tilapäistä	64,6	35,4	100
<i>Toimeentulotukiasiakkuuden kesto ***</i>	alle 2 vuotta	73,6	26,4	100
	2-4 vuotta	57,3	42,7	100
	4-7 vuotta	36,7	63,3	100
	7-10 vuotta	30	70	100
	10 vuotta tai yli	27,8	72,2	100
<i>Asiakassuhteen kesto ***</i>	3kk tai alle	55,6	44,4	100
	3-6kk	54	46	100
	6-12kk	54,9	45,1	100
	1-3 vuotta	51,2	48,8	100
	3-6 vuotta	37	63	100
	6 vuotta tai yli	25	75	100

Kolme viidesosaa ruoka-apuun turvautuvista tutkituista toimeentulotukiasiakkaista kokee elävänsä köyhydessä, kun taas heistä jotka eivät koe elävänsä köyhydessä vastaava osa on kaksi viidesosaa (Taulukko 4.). Lisäksi tilastollisesti merkitsevä yhteys palvelun käyttöön on, kun köyhyys koetaan vihan tunteita herättävänä tai sitä ei pidetä enää tilapäisenä elämänvaiheena. Jos köyhyyttä ei koettu vihan tunteita herättävänä, vain hieman yli puolet turvautui ruoka-apuun, kun taas vihan tunteita kokevista reilut kaksi kolmasosaa on käyttänyt palvelua. Köyhyyden tilapäisenä elämänvaiheena kokevista reilu puolet on turvautunut ruoka-apuun, kun taas pysyvänä elämänvaiheena kokevista lähes kolme neljästä on tehnyt niin. Sillä, kokeeko vastaaja köyhyyden passivoivana, aktivoivana, sattumien tuloksena, yhteiskunnan aiheuttamana, itse aiheutettuna, nöyryyttävänä tai häpeällisenä ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä ruoka-apuun turvautumiseen. Köyhyyden pysyvyyden kokemuksen ja ruoka-apuun turvautumisen yhteys osoittaa, että tilanteesta tulee pitkittyessään suurelle osalle uusi normaali. Voidaan myös varovaisesti tehdä johtopäätös, että aktiivisesti köyhyydestä pois pyrkiminen lakkaa, kun tilapäisen elämänvaiheen sijaan hyväksytään köyhyyden pitkäaikaisuus. Lisäksi vihan tunteet

Taulukko 4. Köyhyyskokemuksen vaikutus ruoka-apuun turvautumiseen (%)

<i>Koetko</i>				
<i>köyhyyden:</i>		<i>En</i>	<i>Kyllä</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Passivoivana</i>	Samaa mieltä	36,8	63,2	100
	En osaa sanoa	42,7	57,3	100
	Eri mieltä	47,5	52,5	100
<i>Aktivoivana</i>	Samaa mieltä	35,5	64,5	100
	En osaa sanoa	44,3	55,7	100
	Eri mieltä	39	61	100
<i>Sattumien tulok- sena</i>	Samaa mieltä	41,3	58,7	100
	En osaa sanoa	43,9	56,1	100
	Eri mieltä	32,4	67,6	100
<i>Yhteiskunnan aiheuttamana</i>	Samaa mieltä	35,6	64,4	100
	En osaa sanoa	45,6	54,4	100
	Eri mieltä	38,9	61,1	100
<i>Itse aiheutettuna</i>	Samaa mieltä	37,9	62,1	100
	En osaa sanoa	44,9	55,1	100
	Eri mieltä	39,8	60,2	100
<i>Nöyryyttävänä</i>	Samaa mieltä	37,7	62,3	100
	En osaa sanoa	43,1	56,9	100
	Eri mieltä	43,2	56,8	100
<i>Vihan tunteita herättävänä *</i>	Samaa mieltä	30,8	69,2	100
	En osaa sanoa	43,8	56,3	100
	Eri mieltä	47,3	52,7	100
<i>Häpeällisenä</i>	Samaa mieltä	36,9	63,1	100
	En osaa sanoa	48	52	100
	Eri mieltä	40,7	59,3	100
<i>Tilapäisenä elä- mänvaiheena *</i>	Samaa mieltä	44,8	55,2	100
	En osaa sanoa	38,4	61,6	100
	Eri mieltä	26,2	73,8	100

<i>Koetko eläväsi köyhyydessä *</i>	Kyllä	39	61	100
	En	60,1	39,9	100

köyhyyskokemuksesta kielivät siitä, ettei tilannetta pidetä reiluna, kun joudutaan turvautumaan myös epäviralliseen ruoka-apuun köyhyydestä selviytymiseksi.

Taulukossa 5. on esitetty jakauma lähipiiriin kuuluvien henkilöiden ruoka-avun hakemisen vaikutuksesta siihen, onko itse turvautunut ruoka-apuun. Lähipiiriin kuuluvista henkilöistä vanhempien ja lasten ruoka-avussa käynti on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä, ystävien ja naapureiden tilastollisesti erittäin merkitsevästi yhteydessä ruoka-avussa käyntiin. Isovanhempien ruoka-avun hakeminen ei ole yhteydessä ruoka-apuun turvautumiseen. Kun omaan lähipiiriin kuuluvat henkilöt hakevat ruoka-apua, siihen turvaututaan myös itse useammin. Ystävien ja naapureiden käyttäytyminen viittaa vahvasti tapahtuman sosiaaliseen puoleen, kun taas naapureiden samantapainen keskinäinen käyttäytyminen kuvastaa asuinympäristöä. Omien vanhempien ja lasten ruoka-apukäyttäytyminen puolestaan antaa viitteitä ylisukupolvisesta, vanhemmalta lapselle

Taulukko 5. Lähipiiriin kuuluvien henkilöiden ruoka-avun hakeminen suhteessa omaan ruoka-apuun turvautumiseen (%)

		<i>En</i>	<i>Kyllä</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Isovanhemmat</i>	Kyllä	50	50	100
	Ei	45,8	54,2	100
	En osaa sanoa	50,9	49,1	100
<i>Vanhemmat *</i>	Kyllä	35,5	64,5	100
	Ei	49,6	50,4	100
	En osaa sanoa	50	50	100
<i>Lapset *</i>	Kyllä	12,5	87,5	100
	Ei	43,9	56,1	100
	En osaa sanoa	45,5	54,5	100
<i>Ystävät ***</i>	Kyllä	29,1	70,9	100
	Ei	64,9	35,1	100
	En osaa sanoa	70,1	29,9	100
<i>Naapurit ***</i>	Kyllä	17,2	82,8	100
	Ei	54,3	45,7	100
	En osaa sanoa	46,6	53,4	100

siirtyvästä tavasta ja opitusta suopeasta suhtautumisesta ruoka-apuun. Näiden seikkojen voidaan sanoa kielivän köyhyyskulttuurin toisaalta sosiaalisesta ja toisaalta ylisukupolvisesta puolesta.

Taulukossa 6. eritellään vastaajan oman lapsuuskodin kokemuksia suhteessa ruoka-

Taulukko 6. Lapsuuskodin kokemusten vaikutus ruoka-apuun turvautumiseen (%)

		<i>En</i>	<i>Kyllä</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Kotonani oli pitkäaikaisia taloudellisia vaikeuksia</i>	<i>Kyllä</i>	46,6	53,4	100
	<i>Ei</i>	49,4	50,6	100
	<i>En osaa sanoa</i>	34,8	65,2	100
<i>Kotonani esiintyi työttömyyttä</i>	<i>Kyllä</i>	46,6	53,4	100
	<i>Ei</i>	47,6	52,4	100
	<i>En osaa sanoa</i>	54,5	45,5	100
<i>Lapsuudenperheeni turvautui toimeentulotukeen/huoltoapuun</i>	<i>Kyllä</i>	37,8	62,2	100
	<i>Ei</i>	49,7	50,3	100
	<i>En osaa sanoa</i>	52,7	47,3	100
<i>Lapsuuteni oli onnellinen</i>	<i>Kyllä</i>	48,7	51,3	100
	<i>Ei</i>	38	62	100
	<i>En osaa sanoa</i>	38,5	61,5	100
<i>Kotini oli riitaisa</i>	<i>Kyllä</i>	45,8	54,2	100
	<i>Ei</i>	48,1	51,9	100
	<i>En osaa sanoa</i>	66,7	33,3	100
<i>Kotonani esiintyi perheväkivaltaa **</i>	<i>Kyllä</i>	36,3	63,7	100
	<i>Ei</i>	51,8	48,2	100
	<i>En osaa sanoa</i>	41,7	58,3	100
<i>Jollakin perheenjäsenellä oli päihdeongelmia **</i>	<i>Kyllä</i>	38,1	61,9	100
	<i>Ei</i>	53,4	46,6	100
	<i>En osaa sanoa</i>	33,3	66,7	100
<i>Jollakin perheenjäsenellä oli mielenterveysongelmia</i>	<i>Kyllä</i>	44,7	55,3	100
	<i>Ei</i>	48,5	51,5	100
	<i>En osaa sanoa</i>	42,9	51,1	100

apuun turvautumiseen aikuisiällä. Lapsuuskodin kokemuksista vain kotona esiintynyt perheväkivalta, sekä perheenjäsenen päihdeongelmat ovat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä ruoka-apuun turvautumiseen. Noin kaksi kolmesta, joiden lapsuuskodissa esiintyi perheväkivaltaa on turvautunut ruoka-apuun, kun perheväkivaltaa kokemattomista vain vajaa puolet on näin tehnyt. Perheenjäsenen päihdeongelmien kohdalla tulos on vastaavanlainen. Oman lapsuuskodin taloudelliset vaikeudet, työttömyys, huolto-apuun turvautuminen, onnellisuus tai riittävyys tai perheenjäsenen mielenterveysongelmat eivät ole tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä ruoka-apuun aikuisiällä. Nämä tekijät kuitenkin ovat suuntaa-antavia, mitä useammin lapsuudenkodissa koettiin ongelmia, sitä useammin myös aikuisiällä turvaudutaan ruoka-apuun. Köyhyyskulttuurin ylisukupolvisuuden ilmentymisen osalta on huomioitava lapsuuskodin kokemukset ja toisaalta perheväkivalta tai väkivaltainen kurittaminen, joka on yksi Lewisin köyhyyskulttuuria indikoiva tekijä.

Ruoka-avun hakemisen pääasiallisena syynä korostui riittämätön toimeentulo (69%), kun koettiin elettävän köyhyudessa. Ne jotka eivät kokeneet elävänsä köyhyudessa, hakevat ruoka-apua yhtä paljon ruuan ilmaisuuden kuin puutteellisen toimeentulonkin takia (38,5%). Muun syyn ruoka-avun hakemiselle ilmoitti köyhyudessa elävistä noin joka kymmenes (11,5%) ja ei köyhyudessa elävistä vajaa neljännes (23,1%). Ruoka-avun käytön tiheyttä kysyttäessä kävi ilmi, että miehet hakevat ruoka-apua huomattavasti naisia useammin. Kolme viidestä (57,7%) toimeentulotukiasiakasmiehestä hakee ruoka-apua viikoittain tai useammin, kun naisista vastaava osuus on vajaa neljännes (23,8%). Harvemmin kuin kerran kuussa ruoka-apua hakee naisista kaksi viidestä (41,3%) ja miehistä vain hieman useampi kuin joka kymmenes (13,5%). Puutteellinen toimeentulo pääsyynä ruoka-apuun turvautumiseen vahvistaa käsitystä siitä, että toimeentulotuki ei ole riittävä elämiseen. Se, että miehet hakeutuvat avun piiriin naisia useammin saattaa kertoa yksilöllisistä ominaisuuksista suunnitella resurssien tehokasta käyttöä, toisaalta mahdollisesti tapahtuman sosiaalisen merkityksen olevan vahvempi miehille. Muut tekijät (ikä, perhe, koulutus, asuminen, työtilanne, toimeentulo, asiakkaan avuntarpeen jatkuvuus, asiakkuutta ja asiakassuhdetta kuvaavat tekijät, millaisena köyhyiden kokee ja lapsuudenkodin kokemukset) kuin yllämainitut köyhyyskokemus ja sukupuoli eivät vaikuttaneet ruoka-avun pääasialliseen hakusyyhyyn tai hakutiheyteen tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Perustuslain mukaan julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä, sekä edistää jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asumisen omatoimista järjestämistä (PL 19§ 1999). YK:n kansainvälisten ihmisoikeuksien julistuksen 25. artiklassa myös todetaan jokaisella olevan oikeus riittävään elintasoon, joka turvaa ”terveyden ja hyvinvoinnin, ravinnon, vaatetuksen, asunnon, lääkintähuollon ja välttämättömän yhteiskunnallisen huollon osalta” (Yleismaailmalliset ihmisoikeudet). Nämä ovat siis asioita, joihin perusturvan ja viime kädessä toimeentulotuen tulisi vastata. Koska ruokajonoista on tullut osa Suomen katukuvaa ja yli puolet tutkituista toimeentulotukiasiakkaista on turvautunut ruoka-apuun, on perusturvan taso selkeästi riittämätön kattamaan perustuslain ja kansainvälisten ihmisoikeuksien tarkoittaman elämiseen riittävän tuen. Liian matala perusturvan taso ajaa ihmiset tilanteeseen, joissa heidän on sopeuduttava ja keksittävä uusia selviytymiskeinoja.

Köyhyys ja toimeentulotukiasiakkaiden määrä on viime vuosina kasvanut Suomessa. Köyhyyteen ajaudutaan ennemminkin sattumien kautta kuin omasta saamattomuudesta ja yhteiskunnalliset rakenteet tekevät köyhyydestä ulospääsyn hankalaksi. Työttömyyden ja lopulta toimeentulotukiasiakkuuden pitkittyessä toimeentulosta tulee yhä vaikeampaa, jolloin luottamus instituutioihin murentuu. Aiemmankin tutkimuksen mukaan köyhien kokemuksista voidaan tiivistää, että omakohtaiset negatiiviset kokemukset vahvistavat yhteiskuntakeskeistä köyhyyskäsitystä, jossa vian koetaan olevan järjestelmässä tai instituutioissa, kun taas niin sanotusti helppoa elämää elävät korostavat yksilökeskeisiä syitä köyhyyteen. (Saari 2017, 200-204.) Sosiaalihuollon asiakassuhteen pitkittyessä ja toimeentulotuen varassa elämisen jatkuessa myös usko köyhyyden tilapäisyyteen kärsii ja pikku hiljaa aletaan hyväksyä oma tilanne. Tilanne on huolestuttava niin köyhien kuin yhteiskunnankin näkökulmasta. Voidaan kysyä, onko hyvinvointivaltion pohja murtumassa? Ainakin viitteitä siitä, että hyvinvointivaltion pohja vuotaa on löydetty useammassakin tutkimuksessa (Laihiala 2018; Saari 2015; Ohisalo 2017) ja että sosiaaliturvan taso on liian matala. (THL 2015b.)

Ruoka-apuun turvautuvat useimmiten keski-ikäiset ja sitä vanhemmat toimeentulotukiasiakkaat. Myös koulutuksella ja sitä kautta olettaen pätkä- ja matalapalkkatöillä, sekä työllisyystilanteella (työtön/lomautettu, pitkä sairausloma, koko- tai osa-aikatöissä) ja työttömyysjakson keston kasvaessa on ruoka-apuun turvautuminen yleisempää. Asumi-

nen yleishyödyllisten säätiöiden vuokra-asunnoissa, tai muut normaalista poikkeavat asumisjärjestelyt esimerkiksi alivuokralaisena tai laitoksessa kielivät toisaalta asumiin käytettävissä olevien varojen vähäisyydestä ja toisaalta kasautuneista ongelmista, jolloin köyhyyskulttuurin piiriin siirrytään helpommin. Ruoka-apuun turvaututaan myös useimmiten silloin, kun toimeentulo nykyisillä tuloilla koetaan todella vaikeaksi, eli kuulutaan yhteiskunnan köyhimpään osaan. Ruoka-avusta tulee osa normaaleja päivärutiineja ja sen sosiaalinen sekä ylisukupolvinen puoli korostuu, kun omat ystävät ja naapurit, sekä joissain tapauksissa vanhemmat ja lapset käyttävät palvelua. Toimeentulotukiasiakkaan avun tarpeen, asiakkuuden ja asiakassuhteen jatkuessa yhä pidempään myös ruoka-avusta tulee yhä normaalimpi käytäntö. Kokemukset köyhyydessä elämisestä ja sen vakiintumisesta osaksi arkea, sekä köyhyyden herättämät vihan tunteet kasvattavat myös mahdollisuutta siirtyä köyhyyskulttuurin piiriin.

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että Suomessa ainakin keskisuurissa kaupungeissa toimeentulotukiasiakkaiden keskuudessa on löydettävissä köyhyyskulttuuriin viittaavia piirteitä. Tämä on täysin uutta tutkimustietoa ja todistaa todeksi erinäiset hyvinvointivaltion pohjan peittäminen liittyvät keskustelut. Ollaanko Suomessa siirtymässä kattavan hyvinvointivaltion eetoksesta kohti individualistista aatetta? Ilmiön laajuuden kartoittamiseksi on monimuotoinen jatkotutkimus tarpeellista, sillä köyhyyskulttuuri ei sovi ajatukseen hyvinvointivaltiosta. Köyhyys ei johdu ensisijaisesti köyhien laiskuudesta ja saamattomuudesta, vaan erinäiset epäonniset sattumat ja yhteiskunnalliset järjestelmät ajavat ihmisiä köyhyyteen. Seebohm Rowntreen (1901) sanoin voidaan todeta, että syy on köyhyydessä, ei köyhissä. Köyhyyden normalisoituminen, sekä toimeentulotuella elämisen pitkittyminen kasvattavat niin epäluottamusta yhteiskuntaan kuin julkisia menoja, ei pelkästään tukien, vaan myös kasautuvien ongelmien ja terveyshaittojen muodossa. EU:n ruoka-apuohjelman päättyminen vuonna 2014, sekä hallituksen vuonna 2017 tekemien vapaaehtoistyöhön, ja siinä samassa ruoka-aputoimijoihin, kohdistuvien leikkausten vaikutus puolestaan vähentää epävirallisen avun saatavuutta, jolloin yhä useampi jää ilman tarvitsemaansa tukea (Alankokahiluoto 2017). Ratkaisuna tähän olisi perusturvan tason korottaminen niin, että epävirallisia avustuskanavia ei enää tarvita.

Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto EAPN-Fin huomauttaa, että Suomessa eläkkeensaajia lukuun ottamatta ei perusturvan taso ole riittävä kattamaan kohtuullisen vähimmäiskulutuksen menoja ja perusturvan riittämätön taso johtaa pitkä-

aikaistuneen ja lisääntyneen toimeentuloturvan käytön lisäksi ruoka-apuun turvautumiseen (Sironen & Järvinen 2017). Samalla esimerkiksi asumiskustannukset ovat jatkuvassa nousussa ja toimeentulo-ongelmat kasvavat. Jotain on siis tehtävä, että köyhimmästä yhteiskuntamme osasta ei muodostu uutta köyhyyskulttuurin piirissä elävää alaluokkaa, joka lopulta hyväksyy tilanteensa eikä enää aktiivisesti pyri pois köyhyydestä. Mahdollisena ratkaisuna on sosiaaliturvan muokkaaminen sellaiseksi, että se estäisi toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkuutta.

LÄHTEET

- Alanko-Kahiluoto, Outi (2017) Kirjallinen kysymys ruoka-apua jakavien järjestöjen valtiontuesta. Eduskunta. Kirjallinen kysymys KK 608/2017vp Luettavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Sivut/KK_608+2017.aspx
- Bourdieu, Pierre (1973) Cultural reproduction and social reproduction. Lontoo: Tavistock.
- Coward, Barbara; Feagin, Joe & Williams, Allen Jr. (1974) The culture of poverty debate: some additional data. *Social Problems* 21 (5), 621-643.
- Eskelinen, Niko & Kiilunen, Jaakko (2014) European Minimum Income Network maa-raportti Suomi. EMIN. Luettavissa: http://www.eapn.fi/wp-content/uploads/2014/12/EMIN-Finland-2014-Final_FI_Web.pdf
- Gajdosikiene, Indre (2004) Oscar Lewis' Culture of Poverty: Critique and Further Development. *Kulturos sosiologija*. Mintis ir veiksmas 2004/1.
- Harvey, David & Reed, Michael (1996) The culture of poverty – an ideological analysis. *Sociological Perspectives* 39 (4), 465-495.
- Hiihlamo, Heikki & Saari, Juho (toim.) (2010) Hyvinvoinnin uusi politiikka - johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Hänninen, Sakari (2008) Ruokapankki – meidän pankki? Teoksessa: Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko; Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (2008) Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Stakes, 209-222.
- Jones, Rachel K. & Luo, Ye (1999) The Culture of Poverty and African-American Culture: an Empirical Assessment. *Sociological Perspectives* 42 (3), 439-445.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. *Tutkimuksia* 65. Helsinki: Stakes
- Kauppinen, Timo; Moisio, Pasi & Mukkila, Susanna (2013) Toimeentulotuen saamisen toistuvuus ja etuuksien päällekkäisyys. Teoksessa: Kuivalainen, Susan (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. Helsinki: THL, 37-57.

Kuivalainen, Susan (2013) Toimeentulotuki 2010-luvulla - Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. THL Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-866-7>

Kuivalainen, Susan; Airio, Ilpo; Hiilamo, Heikki & Niemelä, Mikko (2005) Suomalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa: Saari, Juho (toim.) Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 63-120.

Laihiala, Tuomo (2018) Kokemuksia ja käsityksiä leipäjonoista: huono-osaisuus, häpeä ja ansaitsevuus. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy.

Lewis, Oscar (1966) The Culture of Poverty. Teoksessa: Urban Life. Readings in the Anthropology of the City. Toim. Gmelch, George, Kemper, Robert V. & Zenner, Walter, 175-184.

Lewis, Oscar (1961) The Children of Sánchez. Suomentanut Salokoski, Pertti (1975) Sánchezin lapset. Porvoo.

Lindholm, Hanna (2000) Tavoitteena tavallinen arki – tutkimus riippuvuuskulttuurista toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaiden elämäntilanteiden selittäjänä. Sosiaalipolitiikan Pro Gradu-tutkielma. Turku.

Miller, David (1976) A Partial Test of Oscar Lewis's Culture of Poverty in Rural America. *Current Anthropology* 17 (4), 720-723.

Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.) (2013) Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Helsinki.

Ohisalo, Maria & Saari, Juho (2014) Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. KAKS – Kunniallisalan kehittämissäätiö. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy.

Ohisalo, Maria (2017) Murusia hyvinvointivaltion pohjalla – Leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy.

Ohisalo, Maria (2013) EU:n ruoka-apuohjelman vaikutus ruoka-avun vakiintumiseen Suomessa. Teoksessa: Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.) Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Helsinki: Kela, 146-170.

Ohisalo, Maria; Laihiala, Tuomo & Saari, Juho (2015) Huono-osaisuuden ulottuvuudet ja huono-osaisuuden kasautuminen leipäjonoissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 2015; 80 (5): 435-446.

Ritakallio, Veli-Matti (1986) Kartoitus suomalaisesta köyhyystutkimuksesta ja arviot tutkimustarpeista. Sosiaalihuollon toimeentuloprojekti. Sosiaalihuollon julkaisuja 16/1986.

Rowntree, Seebohm (1901) *Poverty - A Study of Town Life*. New York: MacMillan & Co.

Saari, Juho (toim.) (2017) *Sosiaaliturvariippuvuus - Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0366-2>

Saari, Juho (2015) *Huono-osaiset – Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Tallinna: Gaudeamus.

Saari, Juho (2005) Eurooppalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa: Saari, Juho (toim.) *Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvakeskusliitto, 121-186.

Sen, Amartya (1995) *Inequality reexamined*. Oxford: Oxford University Press.

Sen, Amartya (1999) *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Small, Luis M.; Harding, David J. & Lamont, Michéle (2010) *Reconsidering Culture and Poverty*. *The annals of the american academy*. Luettavissa: http://scholar.harvard.edu/files/lamont/files/reconsidering_culture_and_poverty_2.pdf

Sironen, Jiri & Järvinen, Anna (toim.) (2017) *Köyhyysvahti – Suomen köyhyysraportti 2017*. EAPN-Fin. Luettavissa: <http://www.eapn.fi/wp-content/uploads/2017/11/Koyhyysvahti-2017-web.pdf>

Sosiaali- ja terveysministeriö (2018) *Toimeentulotuki*. <http://stm.fi/toimeentulotuki>

Sosiaali- ja terveysministeriö (2015) *Toimeentulotuen uudistamista selvittäneen työryhmän LOPPURAPORTTI*. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3591-4>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL (2015a) Toimeentulotuki 2014. Luettu 18.3.2018
Luettavissa:

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129623/Tr27_15.pdf?sequence=5

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL (2015b) Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011-2015. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-419-9>

Tilastokeskus. Työvoimatutkimus (2018). Saatavilla:
http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tym__tyti/statfin_tyti_pxt_001.px/table/tableViewLayout2/?rxid=ad675a58-9b12-4df0-9b79-e63909007d7a

Topelius, Zacharias (1985) Maamme kirja. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Tuori, Kaarlo (2004) Sosiaalioikeus. WSOY Lakitieto. Helsinki.

Tähtinen, Jussi; Laakkonen, Eeri & Broberg, Mari (2011) Tilastollisen aineiston käsittelyn ja tulkinnan perusteita. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja C: 20. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos ja Opettajankoulutuslaitos.

Ihmisoikeusliitto (2018) YK:n yleismaailmallisten ihmisoikeuksien julistus 1948. Luettavissa: <https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/>

LAIT

Suomen perustuslaki (1999) Luettavissa:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Laki toimeentulotuesta (1997) Luettavissa:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412>

LIITTEET

Liite 1. Ruoka-apua koskevien kysymysten suorat jakaumat (%)

	<i>ei</i>	<i>kyllä</i>
<i>Kaikille esitetyt kysymykset:</i>		
<i>Oletko milloinkaan turvautunut kirkon tai järjestöjen antamaan ruoka-apuun? (n=533)</i>	47,5	52,5
<i>Turvaututko tällä hetkellä ruoka-apuun? (n=288)</i>	65,3	34,7
<i>Miten päädyit hakemaan ruoka-apua? (n=537)</i>		
ystävän tai tuttavan neuvosta	63,7	36,3
seurakunnan tai muun järjestön neuvosta	93,3	6,7
viranomaisen neuvosta	95,3	4,7
uutiset, internet tms.	96,5	3,5
kulkemalla ruoka-aputilaisuuden ohi	98	2
jotain muuta kautta	96,8	3,2
<i>Vain ruoka-apuun turvautuneille esitetyt kysymykset:</i>		
<i>Milloin ensimmäisen kerran turvautuit ruoka-apuun (vuosi)? (n=270)</i>		
ennen 1990-lukua	1,9	
1990-1994	4,1	
1995-1999	6,3	
2000-2004	16,7	
2005-2009	21	
2010-2014	50	
<i>Kuinka monessa ruoka-apupaikassa käyt? (n=112)</i>		
yhdessä	64,3	
kahdessa	25	

<i>Mikä on pääasiallinen syy, että haet ruoka-apua? (n=114)</i>	useammassa kuin kahdessa	10,7
	en tule riittävän hyvin toimeen muutoin	62,3
	koska ruoka on ilmaista	23,7
	muu syy	14
<i>Kuinka usein haet ruoka-apua? (n=115)</i>	kerran viikossa tai useammin	39,1
	2-3 kertaa kuussa	18,3
	kerran kuussa	13,9
	harvemmin	28,7

Liite 2. Aineiston suorat jakaumat jaoteltuna ruoka-apuun turvautumisen mukaan, demografiset ja asiakassuhdetta kuvaavat tekijät (%)

		<i>Kaikki</i>	<i>Ruoka-apuun turvautuneet</i>	<i>Ei ruoka-apuun turvautuneet</i>
<i>Sukupuoli</i>	Mies	41,1	39,3	43,3
	Nainen	58,9	60,7	56,7
<i>Ikä</i>	alle 24 vuotta	21,7	11,5	33
	25-34 vuotta	27,8	23,7	32,5
	35-44 vuotta	19,4	21,9	16,9
	45-54 vuotta	20,3	27,2	12,4
	55 vuotta tai yli	10,8	15,8	5,2
	<i>Perhetyyppi</i>	Yksinasuva	56,9	56,8
	Pariskunta, ei lapsia	2,6	2,9	2,4
	Pariskunta, lapsi(a)	9,6	8,6	10
	Äiti tai isä, lapsi(a)	27,7	28,9	26,3
	Muu	3,2	2,9	3,6
<i>Talotyyppi</i>	Kerrostalossa	86,5	87,1	86
	Rivi-/omakotitalossa	10,9	9,6	12
	Ei vakituista asuntoa	2,6	3,2	2
<i>Asuminen</i>	Yksityinen vuokra-asunto	26,1	20,4	32,8
	Yleishyödyllisen yhteisön tai säätiön vuokra-asunto	66,4	71,4	60,5

<i>Koulutus</i>	Ei vakituista asuntoa	2,4	2,9	2
	Peruskoulutus jäänyt kesken	4,5	4,3	4,8
	Perus-/kansa-/kansalaiskoulu	34,5	38,8	29,4
	Lukio	16,7	10,4	23,8
	Yli 3kk ammattikurssi	4,5	6,5	2,4
	Ammattikoulu/-instituutti	26,1	27	25
	Opisto-/alempi korkeakoulu- tutkinto (amk)	9,8	8,3	11,5
	Ylempi korkeakoulututkinto (akateeminen)	2,3	2,5	2
	Muu		2,2	1,2
<i>Työllisyys</i>	Koko- tai osa-aikatoissa	6,6	7,1	6,2
	Työtön/lomautettu	56,6	62,5	50,3
	Työllisyyskoulutuksessa tai aktivointitoimenpiteissä	3,9	3,7	4,1
	Opiskelija, kotivanhempi tai eläkeläinen	26,1	19,3	33,2
	Pitkällä sairauslomalla	6,8	7,4	6,2
<i>Työttömyyden kesto</i>	Alle 3 kk	11,6	8,5	16,2
	3-5 kk	8,1	6,5	10,6
	6-12 kk	15,1	11,4	20,4
	1-3 vuotta	22,1	23,4	20,4
	Yli 3 vuotta	43	50,2	32,4
<i>Toimeentulo</i>	Todella vaikeaa	25,9	33	17,9
	Jonkin verran vaikeaa	43,4	42,3	44,2
	Vain pieniä vaikeuksia	19,3	16,1	23,2
	Helppoa	11,4	8,6	14,7
<i>Asiakkaan avuntarve</i>	Jatkuvaa	53,6	68,7	37,2
	Tilapäistä	46,4	31,3	62,8
<i>Toimeentulotukiasiak- kuuden kesto</i>	alle 2 vuotta	27,3	13,8	42,4
	2-4 vuotta	17	13,8	20,4
	4-7 vuotta	22,7	27,5	17,6
	7-10 vuotta	7,6	10,1	4,8
	10 vuotta tai yli	25,4	34,8	14,8

<i>Asiakassuhteen kesto</i>				
3kk tai alle	23,5	19,9	27,3	
3-6kk	9,4	8,3	10,7	
6-12kk	15,4	13,4	17,9	
1-3 vuotta	22,9	21,3	24,6	
3-6 vuotta	17,3	20,9	13,5	
6 vuotta tai yli	11,5	16,2	6	

Liite 3. Aineiston suorat jakaumat jaoteltuna ruoka-apuun turvautumisen mukaan, sosiaalisuutta, lapsuuskotia, ja köyhyyskokemusta kuvaavat tekijät (%)

	<i>Kaikki</i>	<i>Ruoka-apuun turvautuneet</i>	<i>Ei ruoka-apuun turvautuneet</i>
<i>Ovatko seuraavat läheisesi tai perheenjäsenesi turvautuneet ruoka-apuun?</i>			
<i>Isovanhemmat (n=524)</i>			
Kyllä	4,4	4	4,5
Ei	75	76,8	73,1
En osaa sanoa	20,6	19,2	22,4
<i>Vanhemmat (n=525)</i>			
Kyllä	20,4	24,8	15,6
Ei	71,4	67,6	75,8
En osaa sanoa	8,2	7,6	8,6
<i>Lapset (n=378)</i>			
Kyllä	4,2	6,5	1,3
Ei	87	85,1	89,4
En osaa sanoa	8,7	8,4	9,4
<i>Ystävät (n=523)</i>			
Kyllä	52,6	70,4	32,9
Ei	32,3	21,3	44,9
En osaa sanoa	15,1	8,3	22,2
<i>Naapurit (n=525)</i>			
Kyllä	25,5	39,8	9,5
Ei	24,6	21,1	28,8
En osaa sanoa	49,9	39,1	61,7
<i>Lapsuuskoti</i>			
<i>Kotonani oli pitkäaikaisia taloudellisia vaikeuksia</i>			
Kyllä	46,5	47,5	45,8
Ei	49,1	47,1	51
En osaa sanoa	4,5	5,4	3,2
<i>Kotonani esiintyi työttömyyttä</i>			
Kyllä	30,2	30,7	29,6

	Ei	67,7	67,5	86
	En osaa sanoa	2,1	1,8	2,4
<i>Lapsuudenperheeni turvautui toimeentulotukeen/huoltoapuun</i>	Kyllä	20,7	24,7	16,6
	Ei	68,8	65,9	71,9
	En osaa sanoa	10,5	9,3	11,5
<i>Lapsuuteni oli onnellinen</i>	Kyllä	88,1	86,1	90,5
	Ei	9,5	11,1	7,5
	En osaa sanoa	2,4	2,9	2
<i>Kotini oli riitaisa</i>	Kyllä	44,6	46,1	43,1
	Ei	53,2	52,5	53,8
	En osaa sanoa	2,2	1,4	3,2
<i>Kotonani esiintyi perheväkivaltaa</i>	Kyllä	27,4	33,3	21
	Ei	70,3	64,1	76
	En osaa sanoa	2,3	2,6	2
<i>Jollakin perheenjäsenellä oli päihdeongelmia</i>	Kyllä	37,9	44,6	30,6
	Ei	60,9	53,9	68,6
	En osaa sanoa	1,1	1,4	0,8
<i>Jollakin perheenjäsenellä oli mielenterveysongelmia</i>	Kyllä	26,8	27,9	25,2
	Ei	67,9	66,4	70
	En osaa sanoa	5,3	5,7	4,8
<i>Koetko köyhyyden:</i>				
<i>Passivoivana</i>	Samaa mieltä	58,9	61,8	52,7
	En osaa sanoa	23	22,2	24,6
	Eri mieltä	18,1	16	21,5
<i>Aktivoivana</i>	Samaa mieltä	19,1	20,6	17,1
	En osaa sanoa	29,8	27,8	33,3
	Eri mieltä	51,1	51,6	49,6
<i>Sattumien tuloksena</i>	Samaa mieltä	42,8	42	43,8
	En osaa sanoa	35,1	33,2	38,5
	Eri mieltä	22,2	24,9	17,7

<i>Yhteiskunnan aiheuttamana</i>	Samaa mieltä	27,2	29	24,2
	En osaa sanoa	27,9	25,4	32
	Eri mieltä	44,9	45,6	43,8
<i>Itse aiheutettuna</i>	Samaa mieltä	43,2	45,1	41,1
	En osaa sanoa	21,3	19,7	24
	Eri mieltä	35,5	35,2	34,9
<i>Nöyryyttävänä</i>	Samaa mieltä	56,8	59,1	53,5
	En osaa sanoa	18,2	17,1	19,4
	Eri mieltä	25	23,8	27,1
<i>Vihan tunteita herättävänä</i>	Samaa mieltä	40,3	46,4	31
	En osaa sanoa	20	18,6	21,7
	Eri mieltä	39,7	35,1	47,3
<i>Häpeällisenä</i>	Samaa mieltä	49,5	52,1	45,7
	En osaa sanoa	15,7	13,4	18,6
	Eri mieltä	34,8	34,5	35,7
<i>Tilapäisenä elämänvaiheena</i>	Samaa mieltä	57	52,1	64,6
	En osaa sanoa	22,9	23,2	22
	Eri mieltä	20,1	24,7	13,4
<i>Koetko eläväsi köyhyydessä</i>	Kyllä	59,5	69,2	48,8
	En	40,5	30,8	51,2